

Zdravotně
sociální fakulta
Faculty of Health
and Social Studies

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Zdravotně sociální fakulta
Katedra právních oborů, řízení a ekonomiky

Bakalářská práce

Ústavní výchova

Vypracoval: Lucie Papáčková
Vedoucí práce: JUDr. Vladimíra Hájková

České Budějovice 2014

Abstrakt

Tato bakalářská práce má za úkol seznámit čtenáře s ústavní výchovou v České republice, která je vykonávána v zařízeních patřících do rezortu Ministerstva zdravotnictví, Ministerstva práce a sociálních věcí a Ministerstva školství, tělovýchovy a sportu.

Ústavní výchova je jedním z nejzávažnějších opatření, kterým může stát zasahovat do rodinných vztahů. Nezletilé děti mají právní nárok na zabezpečení řádné výchovy a všestranného rozvoje. Pokud rodiče či bližší rodina není schopna tento právní nárok plnit, pak nastupuje na řadu stát, který má povinnosti zajistit takovému dítěti náhradní výchovné prostředí, a to buď svěřením dítěte do péče fyzické osoby, svěřením dítěte do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc a v případě nezbytnosti, pak také nejzávažnějším opatřením – nařízením ústavní výchovy. Přednost má vždy individuální péče před ústavní, ať už u jiné fyzické osoby, poručníka nebo pěstouna. Zákon také přesně definuje, kdy je možné přistoupit ke krajnímu řešení a nařídit ústavní výchovu. Vzhledem k závažnosti tohoto opatření, přísluší toto rozhodnutí pouze soudům. Žádná jiná státní či nestátní instituce takovou pravomoc nemá.

Tato práce má za úkol představit ústavní výchovu a ochranu dětí v České republice, zejména pak poukázat na roztržitost systému ústavní výchovy. Stěžejní část této práce popisuje proces nařizování ústavní výchovy a především její realizaci v jednotlivých ústavních zařízeních, která jsou diferencována podle věku dětí, podle jejich fyzických a psychických schopností a podle důvodů, proč bylo o ústavní výchově rozhodnuto. Prioritou by vždy měl být zájem a blaho dítěte. Tato práce rovněž poukazuje na nedostatky ústavní výchovy, především na nedostatečnou spolupráci orgánu sociálně-právní ochrany dětí a ústavních zařízení, omezenou spolupráci mezi jednotlivými vládními resorty, nedostatečnou sanaci rodiny, či nízký počet terénních sociálních pracovníků a soudců. V neposlední řadě zmiňuji i úspěchy, které s sebou přinesla transformace ústavní výchovy, zejména přeměna na malá zařízení rodinného typu, která jsou obklopená sítí služeb pro rodiny umístěných dětí, pro děti samotné, ale i pro další rodiny, které se ocitnou v tíživé situaci. Ne všechny děti je možné umístit do náhradní

rodinné péče, ne všechny rodiny se podaří sanovat. Zejména pro některé starší děti a děti, které za sebou mají specifickou životní zkušenost (týrání, opakované vracení z náhradní rodiny), je ústavní zařízení prostředím, kde se cítí bezpečněji a kde mohou naplnit svou potřebu patřit do skupiny vrstevníků. Ve své práci jsem rovněž chtěla upozornit na současný systém péče o děti a mládež, který neřeší období po odchodu mladého člověka z ústavní výchovy, ačkoli toto období osamostatňování se je nejdůležitější etapou pro jejich budoucí život.

Klíčová slova:

ochrana dítěte, ohrožená rodina, práva dítěte, sociálně-právní ochrana dětí, hostitelství, ústavní výchova, ústavní zařízení

Abstract

The aim of this bachelor thesis is to acquaint the reader with institutional care in the Czech Republic, performed in facilities belonging to the Ministry of Health, the Ministry of Labor and Social Affairs, and the Ministry of Education, Youth and Sports.

Institutional care is one of the most important measures in which the State may intervene in family relationships. Minors have the legal right to secure a proper education and overall development. If the parents or family are unable to fulfill this legal claim, then the State is obliged to provide the child with an alternative rearing environment, either by assigning the child to the care of individuals or a facility for children requiring immediate assistance, and in the event of a necessity, also the most important measure: imposing institutional care. Priority is always given to individual care before institutional care, either with another individual, guardian, or foster parent. The Act also defines exactly where it's possible to proceed to extreme measures and impose institutional care. Given the severity of this measure, this decision only appertains to courts. No other governmental or non-governmental institution has such authority.

This paper is aimed at introducing institutional care and the protection of children in the Czech Republic, especially highlighting the fragmentation of institutional care. The fundamental part of this paper describes the process of imposing institutional care, and especially its implementation in individual institutional facilities, differentiated according to the children's age, their physical and mental abilities, and the reasons why institutional care was decided on. The priority should always be the child's interest and welfare. This work also highlights the shortcomings of institutional care, particularly the lack of cooperation between the socio-legal protection of children and institutional facilities, the limited cooperation between government departments, the lack of suitable family recovery, and the small number of social workers and judges in the field. Finally, I also mention the achievements that brought about the transformation of institutional care, particularly the conversion to small family type facilities, surrounded by a network of services for the families of allocated children, the children

themselves, and also other families who find themselves in a difficult situation. Not all children can be placed in foster care, not all families can be recovered. Especially for some older children and those who have gone through a specific life experience (abuse, repeated return from foster families), an institutional facility is an environment where they feel more secure and where they can fulfill their need to belong in a group of peers. In my work, I also want to draw attention to the current system of child care for children and youth, which does not address the period following the departure of young people from institutional care, although the stage of becoming independent is the most important for their future life.

Key words:

protection of child, endangered family, rights of the child, social-legal protection of children, hosting care, institutional care, institutional facility

P r o h l á š e n í

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Ústavní výchova vypracovala samostatně a použila jen pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury. Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě/v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Zdravotně sociální fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce.

Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne 2. 5. 2014

Lucie Papáčková

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat své vedoucí JUDr. Vladimíře Hájkové za její vstřícnost, cenné rady, připomínky a odborné vedení mé bakalářské práce. Poděkování patří také celé mé rodině za jejich podporu a trpělivost.

OBSAH

Seznam použitých zkratk	10
Úvod	11
1 Exkurz do historie péče o opuštěné a osiřelé děti	13
1.1 Historický vývoj v českých zemích	13
1.2 Období první republiky (1918–1938)	14
1.3 Období po 2. světové válce	15
2 Právní ochrana dětí a rodiny	18
2.1 Úmluva o právech dítěte	18
2.1.1 Základní principy Úmluvy	18
2.2 Listina základních práv a svobod	20
2.3 Sociálně-právní ochrana dětí	20
2.4 Hlavní principy právní úpravy sociálně-právní ochrany dětí	21
2.5 Kdo zajišťuje poskytování sociálně-právní ochrany dětí	22
3 Ústavní výchova jako institut rodinného práva	24
3.1 Právní úprava vztahů mezi rodiči a dětmi	24
3.2 Podmínky nařízení ústavní výchovy	25
3.3 Řízení o nařízení ústavní výchovy	26
3.4 Ochranná výchova	28
4 Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc	29
4.1 Rozdíly mezi ZDVOP a ústavními zařízeními školského typu	31
4.1.1 Způsob umístění dítěte	31
4.1.2 Způsob přijetí dítěte	31
4.1.3 Věk dětí	32
4.1.4 Požadavky na odbornou způsobilost pečujících osob	32
4.1.5 Spolupráce s rodinou	32
5 Výkon ústavní výchovy	33
5.1 Zařízení ústavní výchovy	33
5.2 Zdravotnická zařízení	34

5.3 Školská zařízení	37
5.3.1 Diagnostický ústav	38
5.3.2 Dětský domov	41
5.3.3 Dětský domov se školou	42
5.3.4 Výchovný ústav	42
5.4 Zařízení sociálních služeb	45
5.5 Práva a povinnosti dětí umístěných v ústavní péči	46
5.6 Vyživovací povinnost rodičů vůči dětem s nařízenou ústavní výchovou	49
5.7 Sledování výkonu ústavní výchovy	52
5.7.1 Dozor státního zastupitelství	53
6 Hostitelská péče	54
6.1 Podmínky na straně žadatelů o hostitelskou péči	54
6.2 Děti vhodné pro hostitelskou péči	55
7 Praktické problémy spojené s výkonem ústavní výchovy a s péčí o ohrožené děti	57
8 Současné možnosti péče o děti v dětských domovech	60
8.1 Právo na dětství – národní strategie ochrany práv dětí	60
9 Problematika dětí odcházejících ze zařízení ústavní výchovy	65
9.1 Obtíže mladých lidí opouštějících ústavní výchovu	66
9.2 Možnosti bydlení	67
10 Závěr	69
11 SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	72
11 PŘÍLOHY	78

Seznam použitých zkratk

ČNR Česká národní rada

ČR Česká republika

Listina Listina základních práv a svobod

MŠMT Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy

MPSV Ministerstvo práce a sociálních věcí

OSPOD ... orgán sociálně-právní ochrany dětí

OSN Organizace spojených národů

SPOD sociálně-právní ochrany dětí

Úmluva Úmluva o právech dítěte

VRČLK ... Vědecká rada České lékařské komory

ZDVOP ... zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc

ZSVM zákon o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (č. 218/2003 Sb.)

ZVýÚV ... zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních (č. 109/2002 Sb.)

Úvod

Svou bakalářskou práci jsem se rozhodla psát na téma Ústavní výchova z několika důvodů. Jednak si myslím, že je to téma stále aktuální, neboť naše republika čelí kritice západní zemí i mezinárodních organizací kvůli vysokému počtu dětí, které se nacházejí v ústavní výchově. Dalším důvodem, proč jsem si zvolila toto téma, je ryze osobní. Právní ochrana dětí, především ohrožených dětí, mi přijde velice důležitá a vzhledem k tomu, že již v minulosti jsem se věnovala práci s dětmi z dětských domovů, ráda bych své postřehy a poznatky využila právě v této práci.

Cílem této práce je seznámit čtenáře s problematikou ústavní výchovy, popsat a zhodnotit současný systém a rovněž nastínit probíhající a chystané legislativní změny v této problematice.

Ve své práci jsem v úvodní kapitole čtenáře seznámila s historií ústavní výchovy a péčí o opuštěné a osiřelé děti. V další kapitole jsem se zaměřila na ochranu práv dětí a rodiny z ústavněprávního a mezinárodněprávního hlediska. Rovněž jsem považovala za důležité zabývat se sociálně-právní ochranou dětí v České republice. Ústavní výchovu jako institut rodinného práva jsem představila ve třetí kapitole. V dalším oddíle jsem se zmínila o zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, které není klasickým ústavním zařízením a které se rovněž podílí na ochraně a pomoci ohrožených dětí. Stěžejní kapitola této práce se věnuje samotnému výkonu ústavní výchovy a popisu jednotlivých zařízení ústavní výchovy včetně jejich charakteristik. Dále jsem zmínila práva a povinnosti dětí umístěných v ústavní péči, vyživovací povinnost rodičů vůči dětem s nařízenou ústavní výchovou a sledování výkonu ústavní výchovy, která je svěřena orgánu sociálně – právní ochrany dětí a rovněž přísluší státnímu zastupitelství. Další kapitola se věnuje hostitelské péči, která je specifickou formou pomoci dětem, kterým mají nařízenou ústavní výchovu. V kapitole Praktické problémy spojené s výkonem ústavní výchovy a péčí o ohrožené děti jsem nastínila některé problémy ústavní výchovy, jejich příčiny a názory na kolektivní péči. Navazuje kapitola Současné možnosti péče o děti v dětských domovech a poslední kapitola, která se věnuje velmi

závažnému tématu, a to problematice dětí, které opouštějí zařízení ústavní výchovy a které se nejvíce ocitají na scestí.

1 Exkurz do historie péče o opuštěné a osiřelé děti

V Evropě se s prvními pokusy o řešení situace opuštěných dětí můžeme setkat již v roce 787. V této době byl totiž v italském Miláně založen první nalezinec. Nejznámější nalezinec, který byl po mnoho staletí považován za vzor péče o opuštěné děti, byl však založen papežem Inocencem III. ve 13. století. Ústavní péče tehdy narážela na nesouhlas veřejného mínění a problémy byly i s financováním ústavů a s vysokou úmrtností dětí. To byly také důvody, proč byly tyto ústavy často zavírány.

Největší změny můžeme pozorovat v 18. století zejména ve Francii. Ke slovu se dostává J. H. Pestalozzi, který zdůrazňuje význam rodinné výchovy a upřednostňuje svěření dítěte do náhradní výchovy před výchovou ústavní. Přelomovým okamžikem se pak stává rok 1804, kdy byl schválen francouzský Napoleonův občanský zákoník – Code Civil, jehož zásady ovlivnily občanské zákonodárství v mnoha jiných zemích. Code Civil mimo jiné zavádí takové instituty, jako jsou osvojení a pěstounská péče.

1.1 Historický vývoj v českých zemích

V českých zemích byly budovány první nalezince a sirotčince po třicetileté válce, kdy vzrostl počet opuštěných dětí. Jeden z nejstarších nalezinců, Vlašský špitál, založili roku 1575 v Praze usedlí Vlaši.

Koncem roku 1863 dochází k vydání říšského zákona domovského č. 105 říšského zákoníku, na který navázal zemský zákon chudinský pro Čechy. Tyto zákony byly jedny z prvních opatření veřejné správy ve prospěch sociálně slabých a vymezovaly chudinskou péči poměrně široce.¹ Na základě tohoto zákona měly okresy povinnost zřizovat sirotčince a jiné sociální ústavy. Osiřelým a opuštěným dětem se v rámci této péče poskytovala náhrada za chybějící péči vlastní rodiny ve zvláštních ústavech nebo v pěstounské péči. Již tehdy byla jednoznačně vyřešena otázka přednosti a prospěšnosti pěstounské péče. Vycházelo se z poznání, že nejlepším prostředím pro výchovu dítěte je

¹ NOVOTNÁ, V., BURDOVÁ, E. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Komentář*. 3. vydání. Praha: Linde, 2007, str. 9. ISBN 978-80-86131-72-6.

dobrá rodina. Péče ústavní ochuzuje vývoj dítěte nedostatkem rodinného života, jeho výchovu zplošťuje a zevšeobecňuje.²

1.2 Období první republiky (1918–1938)

Na počátku 20. století nebyla péče o opuštěné a osiřelé děti jednotná. Jednalo se především o náhodnou a charitativní činnost, která byla zajišťována především náboženskými organizacemi a dobrovolnými spolky. Nejvýznamnějšími institucemi byly okresní komise péče o mládež, jejichž vrcholným orgánem byla Česká zemská komise pro péči o mládež. Česká zemská komise měla již od svého vzniku polooficiální charakter a i přes nemalé finanční a materiální obtíže zřizovala a udržovala ústavy pro opuštěné děti. Její činnost byla významná zejména v období 1. světové války, kdy přibýly tisíce válečných sirotků a výrazně vzrostl počet dětí ze sociálně slabých a chudých rodin.³

Po osamostatnění v Československu sice nebylo opuštěných a ohrožených dětí, ale začaly vznikat samostatné vlastní ústřední státní orgány a ministerstva. Okresní komise byly přejmenovány na okresní péče o mládež, staly se výkonnými orgány a byla jim svěřena ochrana nemanželských dětí a sirotků. Do činnosti okresních péčí o mládež lze patřila například právní ochrana a pomoc dětem nemanželským, osiřelým, dětem z rozvedených manželství, pomoc opuštěným a ohroženým dětem odkázaným na cizí péči, pomoc dětem ohroženým ve vlastních rodinách a pomoc mladistvým delikventům.

Koncem 20. let můžeme již hovořit o péči, která je plně organizována a odborně řízena. V systému péče o mládež a opuštěné děti můžeme rozlišovat tři typy institucí, a to instituce veřejnoprávní, polooficiální a soukromoprávní. Rovněž ochrana ohrožených a opuštěných dětí v tomto období probíhala v několika formách. Za zmínění jistě stojí institut hromadného poručnictví. Důvěryhodná osoba, popř. i více osob, byla pověřena, aby v případě úmrtí otce nezletilého dítěte, soudního odnětí „otcovské moci“ nebo při narození nemanželského dítěte zastupovala právní a výchovné zájmy dítěte. Zájmy

² NOVOTNÁ, V., BURDOVÁ, E. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Komentář*. 3. vydání. Praha: Linde, 2007, str. 10. ISBN 978-80-86131-72-6.

³ BUBLEOVÁ, V. Historický vývoj péče o opuštěné děti. *Náhradní rodinná péče*. 2000, roč. 3. č. 1, str. 47. ISSN 1212-3765.

ohrožených dětí zastupovali tzv. veřejní poručníci, kteří vykonávali také terénní práci a upozorňovali na konkrétní sociální případy. Právním podkladem poručenství bylo několik vládních nařízení z 20. a 30. let.⁴

Další typ péče o ohrožené děti tvořily dětské domovy. Ty byly pouze přechodnými zařízeními, sloužícími pro tělesné a duševní zotavení ohrožených dětí a případné osvojení chybějících hygienických návyků. Po krátkodobém pobytu v dětském domově bylo možné dítě vrátit zpět do původní rodiny, pokud se situace v rodině urovnala či zlepšila, nebo nalézt pro dítě novou, pěstounskou či adoptivní rodinu. Až poslední a krajní možností bylo předání dítěte do ústavu pro starší děti či pro úchylnou mládež.⁵ Tehdejší pracovníci si totiž plně uvědomovali, že nejvhodnější pro zdravý vývoj dítěte je náhradní rodinné prostředí.

Další formou péče o mládež byla pěstounská péče uskutečňovaná ve čtyřech formách:

- pěstounská péče nalezenecká,
- pěstounská péče vytvářená, řízená a kontrolovaná okresními péčemi o mládež,
- pěstounská péče uskutečňovaná prostřednictvím tzv. rodinných kolonií,
- svěřování dětí cizím osobám na vychování.

1.3 Období po 2. světové válce

Další vývoj ochrany dětí byl poznamenán změnou politických a společenských podmínek, zejména pak po únoru 1948. Fungující a propracovaný prvorepublikový systém byl zničen a nahrazen rigidním sovětským modelem, který prosazoval výchovu velkého množství dětí v ústavech odstupňovaných podle věku. Podstatný zásah pak přinesl zákon č. 69/1952 Sb., o sociálně-právní ochraně mládeže. Sociálně-právní ochranu definovala jen jako výkon hromadného poručenství a opatrovnictví a jako zvláštní ochranu dětí, která nejsou v péči svých rodičů. Pro zajímavost uvádím přesnou citaci § 9 zákona o sociálně-právní ochraně mládeže: „... *je-li třeba dítě svěřit do péče*

⁴ BUBLEOVÁ, V. Historický vývoj péče o opuštěné děti. *Náhradní rodinná péče*. 2000, roč. 3. č. 1, str. 47. ISSN 1212-3765.

⁵ BUBLEOVÁ, V. Historický vývoj péče o opuštěné děti. *Náhradní rodinná péče*. 2000, roč. 3. č. 1, str. 49. ISSN 1212-3765.

nahrazující péči rodičů, bude umístěno zásadně do péče kolektivní; jinak lze dítě umístit jen v rodině, která skýtá záruku, že dítě bude vychovááno v lásce k lidově demokratickému státu...“ Můžeme zde vidět zásadní obrat, ideologické nazírání, které zájmy dítěte upozaduje.⁶

Dětské domovy, které reprezentovaly kolektivní péči, s sebou přinášejí negativní jevy, jako je velká proměnlivost personálu, časté putování dětí mezi ústavy a v neposlední řadě izolace od vnějšího světa. Nicméně i v této temné době můžeme nacházet osamocené bojovníky za práva dětí z řad odborníků v oblasti dětské psychologie, pediatrie a sociální práce, kteří odbornými pracemi prokázali škodlivost dlouhodobého pobytu dítěte v ústavním zařízení na jeho psychiku i schopnost samostatného života bez zkušeností a prožitků v rodině, bez osobních vzorů, místa u stolu a v domově bez lásky.⁷

V návaznosti na tato zjištění se objevují první pokusy o rozpracování nového systému ústavní péče. Prvními pozitivními výsledky těchto snah jsou zákon o osvojení z roku 1957 a zákon o rodině z roku 1963. Tyto zákony poskytují právní ochranu ohroženým dětem a zakotvují diferencovanější přístup v systému náhradní výchovné péče.

Vydáním zákona o pěstounské péči (zákon č. 50/1973 Sb.) byly legalizovány všechny formy výchovné péče kromě typu SOS dětských vesniček. Ty byly převedeny do pravomoci příslušných okresních národních výborů a později specifikovány jako zvláštní zařízení pro výkon pěstounské péče.

Přes veškerou snahu odborníků i zdárné legislativní úpravy můžeme sedmdesátá a osmdesátá léta minulého století charakterizovat jako problémové období v systému péče o opuštěné a ohrožené děti. Veškeré formy poskytované péče byly řízeny státními orgány, což mělo vliv především na personální obsazení institucí náhradní výchovné péče. Rovněž adopční řízení a řízení o pěstounské péči byla často naprosto zbytečně prodlužována, pracovníci byli limitováni vyhláškami a striktními byrokratickými předpisy.

⁶ NOVOTNÁ, V. *O sociálně-právní ochraně dětí*. Rodinné právo, 1999, č. 10, str. 19. ISSN 1212-866X.

⁷ NOVOTNÁ, V. *O sociálně-právní ochraně dětí*. Rodinné právo, 1999, č. 10, str. 13. ISSN 1212-866X.

I po pádu totalitního režimu je počet dětí žijících v ústavech stále velmi vysoký, což je příčinou kritiky ze strany mnoha západoevropských států. Současná praxe má ovšem předpoklady pro zavedení moderního systému péče o opuštěné děti a k tomuto úkolu myslím přistoupila odpovědně. Poznatky a zkušenosti z doby před 2. světovou válkou a rovněž vědecké a praktické zkušenosti nám opět mohou pomoci vytvořit zemi s vyspělou úrovní této péče.

2 Právní ochrana dětí a rodiny

Pokud se v této práci zabývám tak zásadním zásahem do soukromí rodiny a dítěte, jakou je ústavní výchova, nemohu vynechat pojednání o právech dítěte. Veškeré právní předpisy, které se týkají dětí a rodiny, totiž musí být v souladu s normami vyšší právní síly, tedy s ústavními zákony a mezinárodními smlouvami o lidských právech.

2.1 Úmluva o právech dítěte

Úmluva o právech dítěte (dále jen Úmluva) je nejširší ratifikovaná smlouva o lidských právech v dějinách. Byla jednomyslně přijata Valným shromážděním OSN dne 20. listopadu 1989. Její zásadnost a jedinečnost pramení především z faktu, že je prvním právně závazným mezinárodním nástrojem, který uvádí v život celý katalog lidských práv – občanská a politická práva dětí, stejně jako jejich práva hospodářská, sociální a kulturní. Úmluva je klíčovým dokumentem v systému mezinárodněprávní právní ochrany dítěte.⁸ Ustavuje pouze minimální právní a morální standardy ochrany práv dětí. Státy, které Úmluvu podepsaly, mají právní a morální závazek podporovat dodržování stanovených práv dítěte.

2.1.1 Základní principy Úmluvy

Úmluva obsahuje čtyři základní principy, které napomáhají výkladu tohoto dokumentu jako celku:

- Zákaz diskriminace – jedná se o princip, který má všem dětem zajistit práva, která Úmluva obsahuje, a že žádnému dítěti nemohou být tato práva odepřena. „(V)šechny děti jsou si rovny bez ohledu na rasu, barvu pleti, pohlaví, jazyk, náboženství, politické nebo jiné smýšlení, národnostní, etnický nebo sociální původ, majetek, tělesnou nebo duševní nezpůsobilost a jiné postavení dítěte nebo jeho rodičů nebo zákonných zástupců“. Z tohoto ustanovení vyplývá také rovnost příležitostí, která se týká dívek i chlapců, uprchlických dětí, dětí cizinců i

⁸ DAVID, R. *Práva dítěte*. 1. vydání. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, str. 10. ISBN 80-7182-076-8.

národnostních menšin a rovněž dětí handicapovaných. Všechny děti mají mít rovné šance a právo se těšit z přiměřené životní úrovně.

- Nejlepší zájem dítěte – státy musí zajistit, že se při jakékoliv činnosti, která se týká dětí, bude přihlížet k jejich nejlepším zájmům. To se týká především všech státních institucí, jako jsou soudy, správní úřady, samosprávné orgány, veřejné i soukromé sociální ústavy, školy apod.
- Právo na život, přežití a rozvoj dítěte – upravuje právo na život dítěte, jeho fyzický a duševní rozvoj, rovněž rozvoj citový, sociální, kulturní a rozvoj poznání a to vše v maximální možné míře.
- Názor dítěte – děti mají právo svobodně vyjadřovat své názory ve všech záležitostech, které se jich týkají, a těmto názorům musí být věnována patřičná pozornost. Fakticky to znamená, že dítě má být v soudním nebo správním řízení slyšeno a jeho názor má být brán vážně.

Zmíněné principy pak Úmluva rozvádí ve svých jednotlivých člancích. Z našeho pohledu jsou důležité především články, které se týkají rodinného prostředí a vedení dítěte. Úmluva dává rodičům společnou základní odpovědnost za růst jejich dětí a stanoví povinnost státu je v jejich úsilí podporovat. Děti by neměly být odloučeny od svých rodičů a rovněž mají právo udržovat kontakt s oběma rodiči. Výjimku tvoří případy, kdy je odloučení učiněno v nejlepším zájmu dítěte, a to příslušnými úřady a v souladu s platným právem (čl. 9). V takovém případě je v Úmluvě rovněž ustanovena ochrana pro děti odloučené od svého rodinného prostředí, kdy stát má povinnost zabezpečit speciální ochranu dítěte a zajistit přiměřenou náhradní rodinnou péči nebo možnost umístění do vhodného zařízení a to vše s ohledem na kulturní původ dítěte (čl. 20). Dítě, které bylo státem svěřeno do péče, ochrany nebo léčení, má právo na to, aby jeho umístění bylo pravidelně kontrolováno (čl. 25).

Úmluva patří mezi ratifikované a vyhlášené mezinárodní smlouvy o lidských právech, jimiž je Česká republika vázaná a které jsou bezprostředně závazné a mají přednost před zákonem.

2.2 Listina základních práv a svobod

Listina základních práv a svobod (dále jen Listina) je součástí ústavního pořádku České republiky a byla přijata ještě za dob federálního Československa. Při přechodu z federálního právního řádu do právního řádu České republiky byla Listina vyhlášena formou zvláštního usnesení předsednictva ČNR č. 2/1993 Sb. Listina je prvním uceleným ústavním dokumentem, který zakotvil tradiční demokratická práva a svobody. Ačkoli není jako ústavní zákon formálně označena, je pramenem ústavního práva a z právního hlediska je srovnatelná s ústavními zákony. Právům dítěte věnuje Listina pozornost v hlavě IV., označené jako Hospodářská, sociální a kulturní práva. Ve článku 32 říká, že *„(r)odičovství a rodina jsou pod ochranou zákona. Zvláštní ochrana dětí a mladistvých je zaručena. Děti narozené v manželství i mimo něj mají stejná práva. Péče o děti a jejich výchova je právem rodičů; děti mají právo na rodičovskou výchovu a péči. Práva rodičů mohou být omezena a nezletilé děti mohou být od rodičů odloučeny proti jejich vůli jen rozhodnutím soudu na základě zákona.“*

2.3 Sociálně-právní ochrana dětí

Sociálně-právní ochrana dítěte představuje zajištění práva dítěte na život, jeho příznivý vývoj, na rodičovskou péči a život v rodině, na identitu dítěte, svobodu myšlení, svědomí a náboženství, na vzdělání, zaměstnání, zahrnuje také ochranu dítěte před jakýmkoliv tělesným či duševním násilím, zanedbáváním, zneužíváním nebo vykořisťováním. Ochrana dítěte, která je širším pojmem než sociálně-právní ochrana, tak zahrnuje ochranu rozsáhlého souboru práv a oprávněných zájmů dítěte, a je proto upravena v různých právních odvětvích a v právních předpisech různé právní síly.⁹

Zákony respektují jeden ze základních principů fungování rodiny, a to právo a povinnost rodičů společně vychovávat děti a pečovat o ně, a pokud je toho třeba, požadovat pomoc. Jakékoliv zasahování do soukromí a rodinného života je možné

⁹ NOVOTNÁ, V., BURDOVÁ, E., *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Komentář*. 3. vydání. Praha: Linde, 2007, str. 19. ISBN 978-80-86131-72-6.

teprve tehdy, jestliže o to rodiče nebo osoby odpovědné za výchovu dětí požádají nebo se o děti nemohou nebo nechtějí starat.

Co si představit pod sociálně-právní ochranou dětí, vyjadřuje konkrétně zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů. Vymezuje ji jako:

- ochranu práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu,
- ochranu oprávněných zájmů dítěte, včetně ochrany jeho jmění,
- působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny,

přičemž zdůrazňuje, že nedotčeny zůstávají zvláštní právní předpisy, které též upravují ochranu práv a oprávněných zájmů dítěte.

2.4 Hlavní principy právní úpravy sociálně-právní ochrany dětí

- Předním hlediskem poskytování sociálně-právní ochrany dětí je nejlepší zájem, prospěch a blaho dětí.
- Sociálně-právní ochrana se poskytuje všem dětem bez rozdílu, bez jakékoliv diskriminace podle rasy, barvy pleti, pohlaví, jazyka, náboženství, politického nebo jiného smýšlení, národnostního, etnického nebo sociálního původu.
- Sociálně-právní ochrana se poskytuje bezplatně.
- Sociálně-právní ochrana se poskytuje všem nezletilým dětem mladším 18 let, pokud zletilosti nenabýly dříve.
- Stát je odpovědný za ochranu dětí před tělesným nebo duševním násilím, za ochranu jejich zdravého vývoje z hlediska fyzického, psychického a mravního a ostatních aspektů integrity dítěte jako nositele práv daných Ústavou, Listinou a práv vyplývajících z mezinárodních závazků ČR. Stát však nenahrazuje plnění povinností a odpovědnost rodičů, ani nezasahuje do jejich postavení jako nositelů rodičovské zodpovědnosti, nejsou-li práva nebo vývoj dítěte ohroženy.
- Vůdčím pravidlem pro činnost orgánů sociálně právní ochrany je princip preventivního působení na rodinné vztahy, jsou-li zasaženy tak, že přichází v úvahu

působení veřejné moci. Opatření sociálně-právní ochrany jsou hierarchicky uspořádána ve vnitřně provázaný celek, umožňující volbu nástrojů podle konkrétní situace, v níž se dítě nachází, a podle intenzity ohrožení.

- Důraz je také kladen na ochranu dětí před sociálně patologickými jevy (tj. prevence rizikového vývoje dětí a minimalizace důsledků působení sociálně patogenních vlivů).
- Děti dočasně nebo trvale zbavené svého rodinného prostředí nebo děti, které nemohou být ponechány v tomto prostředí, mají právo na zvláštní ochranu a pomoc poskytovanou státem v podobě některé z forem náhradní výchovy.
- Při volbě řešení je nutno brát potřebný ohled na žádoucí kontinuitu ve výchově dítěte a na jeho etnický, náboženský, kulturní a jazykový původ.
- Orgánům sociálně-právní ochrany dětí se ukládá povinnost sledovat výkon ústavní nebo ochranné výchovy, aniž by zasahovaly do řízení a provozu zařízení, kde se vykonává ústavní nebo ochranná výchova; cílem sledování je dodržování práv dětí, rozvoj duševních a fyzických schopností dětí, zda trvají důvody pro pobyt dítěte v zařízení a jak se vyvíjejí vztahy mezi rodiči a dětmi.
- Cílem sociálně-právní ochrany dětí je též sanace rodin.
- Na principu dobrovolnosti se mohou na výkonu sociálně právní ochrany dětí v zákonem vymezených činnostech podílet i fyzické nebo právnické osoby, které však k takovému působení musí mít pověření. Určité činnosti představující zásadní zásah do postavení dítěte nebo osob za ně odpovědných jsou však vyhrazené státním orgánům nebo orgánům veřejné správy v přenesené působnosti.¹⁰

2.5 Kdo zajišťuje poskytování sociálně-právní ochrany dětí

Obecnými orgány určenými k ochraně dětí jsou soudy. K poskytování sociálně právní ochrany pak specializované orgány, které jsou konkrétně vymezeny v § 4 odst. 1 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, a jsou jimi:

¹⁰ MPSV, odbor 21. *Sociálně-právní ochrana dětí – obecný úvod* [online]. Informační portál pro orgány sociálně-právní ochrany dětí, 2009 [cit. 2014-01-11]. Dostupné z: <http://ospod.cz/informace/obecne/>

1. obecní úřady obcí s rozšířenou působností (městské úřady, ve statutárních městech magistráty a úřady městských obvodů, v Praze úřady pověřených městských částí),
2. obecní úřady,
3. krajské úřady (v Praze Magistrát hl. města Prahy),
4. Ministerstvo práce a sociálních věcí,
5. Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí.

Sociálně-právní ochranu dětí zajišťují také obce a kraje v samostatné působnosti, komise pro sociálně-právní ochranu dětí a další právnické a fyzické osoby, jsou-li výkonem sociálně právní ochrany pověřeny (§ 4 odst. 2 zákona o SPOD), které však nejsou orgány sociálně-právní ochrany dětí.

Obecní úřady s rozšířenou působností jsou ty, které mají možnost bezprostředně sledovat ochranu práv dítěte a rovněž včas učinit taková opatření, aby nebyla porušována práva dítěte a tak, aby byly co nejvíce nápomocni rodičům a dalším osobám, které jsou odpovědné za výchovu dětí.¹¹

¹¹ MPSV, odbor 21. *Systém sociálně-právní ochrany dětí* [online]. Informační portál pro orgány sociálně-právní ochrany dětí, 2009 [cit. 2014-01-11]. Dostupné z: <http://ospod.cz/informace/obecne/system-socialne-pravni-ochrany-deti-v-cr/>

3 Ústavní výchova jako institut rodinného práva

Rodinné právo upravuje manželské a rodinné vztahy, tj. vztahy osobní a majetkové mezi manželi a mezi rodiči a dětmi. Jeho základem byl zákon o rodině z roku 1963 (94/1963 Sb.), který byl několikrát novelizován. V současné době je základem rodinného práva nový občanský zákoník (§ 655 až 975), přijatý Parlamentem České republiky a publikovaný pod č. 89/2012 Sb. Nový občanský zákoník nekodifikoval české soukromé právo a nahradil předchozí československý zákoník z roku 1964 i mnoho dalších právních předpisů, jako například shora uvedený zákon o rodině. Vzhledem k tomu, že nový občanský zákoník nabyl účinnosti 1. 1. 2014, potýkáme se v současné době s některými výkladovými problémy a nedostatkem judikatury.

Předmětem rodinného práva jsou tři základní druhy rodinněprávních vztahů:

- vztahy mezi manžely,
- vztahy mezi rodiči a dětmi,
- vztahy náhradní rodinné výchovy.

3.1 Právní úprava vztahů mezi rodiči a dětmi

Vztahy mezi rodiči a dětmi tvoří nejvýznamnější část rodinného práva. Tyto vztahy jsou chápány jako soukromá záležitost rodičů. To ovšem neznamená, že dítě je „vlastnictvím“ rodičů a že se rodiče ke svým dětem mohou chovat, jak se jim zlíbí. Právní vztah mezi rodičem a dítětem vzniká na základě objektivní právní skutečnosti (nezávisle na lidské vůli), v okamžiku narození dítěte.¹² Nezletilé dítě má právní nárok na zabezpečení řádné výchovy a všestranného rozvoje. Tento nárok směřuje v první řadě k rodičům dítěte. V okamžiku, kdy rodiče nejsou schopni či ochotni tento právní nárok dítěte plnit (např. rodina zanikla, jedná se o dysfunkční rodinu), směřuje tento nárok dítěte vůči společnosti, resp. státu.¹³ Stát má povinnost zajistit takovému dítěti

¹² VESELÁ, R., HRUŠÁKOVÁ, M. a kol. *Rodina a rodinné právo (historie, současnost a perspektivy)*. 2. vydání. Praha: Eurolex Bohemia, 2005, str. 176. ISBN 80-86432-93-9.

¹³ VESELÁ, R., HRUŠÁKOVÁ, M. a kol. *Rodina a rodinné právo (historie, současnost a perspektivy)*. 2. vydání. Praha: Eurolex Bohemia, 2005, str. 177. ISBN 80-86432-93-9.

náhradní výchovné prostředí, a to buď svěřením dítěte do péče fyzické osoby, svěřením dítěte do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, a v případě nezbytnosti pak také nejzávažnějším opatřením – nařízením ústavní výchovy.

3.2 Podmínky nařízení ústavní výchovy

Ústavní výchova je nejzávažnějším opatřením, které zákon upravuje. Přednost má vždy individuální péče před ústavní, ať už u jiné fyzické osoby, poručníka, nebo pěstouna.

Stěžejním právním předpisem, který upravuje ústavní výchovu, je zákon č. 89/2012, občanský zákoník. Ten v § 971 odst. 1 upravuje nařízení ústavní výchovy a umožňuje soudu, *aby nařídil ústavní výchovu v případech, kdy je výchova dítěte nebo jeho tělesný, rozumový či duševní stav, anebo jeho řádný vývoj vážně ohroženy nebo narušen do té míry, že je to v rozporu se zájmem dítěte, anebo jsou-li vážné důvody, pro které rodiče dítěte nemohou jeho výchovu zabezpečit.* Zároveň zákon ukládá soudu povinnost zvážit, zda není namístě dát přednost svěřením dítěte do péče fyzické osoby. Oproti původní právní úpravě obsažené v zákoně č. 94/1963 Sb., o rodině, zpřesnil nový občanský zákoník podmínky pro nařízení ústavní výchovy s ohledem na zájem dítěte. Pokud rodiče nemohou z vážných důvodů zabezpečit výchovu dítěte na přechodnou dobu (např. z důvodů zdravotních), svěří soud dítě do zařízení vyžadující okamžitou pomoc, a to na dobu nejdéle šesti měsíců.¹⁴

Ústavní výchovu může nařídit pouze soud. Rozhodnutím, kterým se dítě odnímá z péče rodičů a umísťuje do ústavní péče, zasahuje velice hluboce jak do práv rodičů, tak do práv dítěte. Soud proto musí velmi pečlivě a úplně vyšetřit veškeré okolnosti, které jsou rozhodné pro posouzení věci. *Důvodem pro nařízení ústavní výchovy nemohou být samy o sobě materiální nedostatky rodiny, zvláště pak její špatné bytové poměry. Materiální nedostatky rodiny tak mohou být důvodem pro nařízení ústavní výchovy jen ve spojení s dalšími skutečnostmi, jako je např. psychický stav rodičů, jejich nedostatečné citové a výchovné působení, a zejména způsobení majetkové nedostatečnosti rodiny zaviněným jednáním rodičů a odmítání situaci řešit za pomoci*

¹⁴ § 971 odst. 2) zákon č. 98/2012 Sb., občanský zákoník

orgánů státu, popř. orgánů územní samosprávy.¹⁵ To rovněž judikoval Evropský soud pro lidská práva ve věci Wallová a Walla vs. Česká republika ze dne 26. října 2006. Evropský soud pro lidská práva rozhodl, že *jen možnost umístit dítě do prostředí vhodnějšího pro jeho výchovu nemůže bez dalšího ospravedlnit jeho násilné odnětí biologickým rodičům. V případě rodiny Wallových bylo pro umístění jejich dětí do ústavní výchovy jediným důvodem neadekvátní bydlení. Nebyl brán zřetel na výchovné schopnosti a citové vazby v rodině, ačkoli soudy uznaly snahy rodiny překonat problémy.* Dle Evropského soudu pro lidská práva měly být české orgány schopny rodině spíše pomoci, než aby ji rozdělovaly, sociální orgány mají chránit osoby v potížích, které nemají potřebné znalosti systému, mají je doprovázet a poučovat je o možnostech sociálního ubytování nebo jiném způsobu překonání jejich problematické situace.¹⁶

Nemožnost nařízení ústavní výchovy jen z důvodu materiálního nedostatku rodiny vyplývá v současné době i výslovně z občanského zákoníku (§ 971 odst. 3).

3.3 Řízení o nařízení ústavní výchovy

Návrh na nařízení ústavní výchovy je oprávněn podat obecní úřad obce s rozšířenou působností (§ 14 odst. 1 písm. c) zák. č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí) a státní zástupce (§ 35 odst. 1, 3 o. s. ř.), případně také osoby, kterým bylo dítě svěřeno do výchovy.¹⁷

Z procesního hlediska je rozhodování o nařízení ústavní výchovy upraveno především v § 176 a násl. zákona č. 99/1963 Sb., občanského soudního řádu, v platném znění, v rámci ustanovení o péči soudu o nezletilé. K 1. lednu 2014 nabyt v souvislosti s rekonstrukcí českého soukromého práva účinnosti zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních

¹⁵ Stanovisko Nejvyššího soudu České republiky ze dne 8. prosince 2010. Cpjn 202/2010.

¹⁶ ELISCHER, D. Zbavování rodičovské odpovědnosti – posuny a nové pohledy ve světle současné domácí i zahraniční judikatury In: *Aktuální otázky péče o děti separované od rodičů: Sborník z X. celostátního semináře Brno, 29. 9. - 30. 9. 2010.* Brno: TRIADA - Poradenské centrum, o. s., 2010, str. 65-71. ISBN 978-80-254-8745-7.

¹⁷ HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z. *České rodinné právo.* 3. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2006c1998, str. 368. ISBN 80-210-3974-4.

řízení soudních, který upravuje nesporná řízení, která byla vyčleněna z občanského soudního řádu, mimo jiné i řízení ve věci ústavní výchovy nezletilého.

Řízení ve věci péče o nezletilé je řízením nesporným, a tudíž ovládáno zásadou oficiality a zásadou vyhledávací. Účastníky tohoto řízení jsou rodiče nezletilého (příp. jiné osoby, jsou-li zákonnými zástupci dítěte) a dále osoby, u nichž se dítě nacházelo v péči na základě soudního rozhodnutí. Dítě musí být v každém případě zastoupeno opatrovníkem, zpravidla místně příslušným orgánem sociálně-právní ochrany dětí.

Co se týče věcné příslušnosti, v prvním stupni je příslušným soudem okresní soud a rozhoduje samosoudce. Místně příslušný k řízení je pak podle § 88 písm. c) o. s. ř.¹⁸ soud, v jehož obvodu má nezletilý na základě dohody rodičů nebo rozhodnutí soudu, popřípadě jiných rozhodujících skutečností, své bydliště. O dítěti by měl vždy rozhodovat ten soud, který si může v rámci svého obvodu zjistit o dítěti co nejvíc informací, zejména za součinnosti s orgánem sociálně-právní ochrany dětí, s orgány školskými a zdravotními.¹⁹

Soud rovněž zváží, zda je vhodné v řízení a nařízení ústavní výchovy vyslechnout dítě. Je-li dítě s ohledem na svůj věk a rozumovou vyspělost samo schopno vyjádřit svobodně svůj názor a poznatky, je třeba při výchovných opatřeních na jeho názor a poznatky vzít zřetel. Stanovisko dítěte lze zjišťovat mnoha různými způsoby a je nutno postupovat zejména velmi šetrně. Povinná účast dítěte u jednání by totiž mohla působit kontraproduktivně.²⁰

Jako podklady pro hodnocení dítěte soudem nejčastěji slouží zprávy pracovníků orgánu sociálně-právní ochrany dětí, resp. opatrovníka dítěte, hodnocení dítěte ze školy a rovněž výpovědi zákonných zástupců. Mezi další zdroje informací lze zařadit zprávy či vyjádření lékařů, zdravotních či sociálních institucí, které se dětem v minulosti

¹⁸ od 1. 1. 2014 podle § 468 odst. 1 zákona č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních

¹⁹ DRÁPAL, L., BUREŠ, J. a kol. *Občanský soudní řád I, II Komentář*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009. str. 1334. ISBN 978-80-7400-107-9.

²⁰ HOLUB, M., NOVÁ, H., PTÁČEK, L. SLADKÁ HYKLOVÁ, J. *Zákon o rodině s komentářem, judikaturou a předpisy souvisejícími*. 9. vydání. Praha: Linde, 2011, str. 196. ISBN 978-80-87212-96-7.

věnovaly, zprávy dětských diagnostických ústavů apod.²¹ Soud může rovněž požadovat vyhotovení znaleckého posudku zabývajícího se osobou dítěte.

3.4 Ochranná výchova

Vedle ústavní výchovy může být soudem nařízena tzv. ochranná výchova. Na rozdíl od ústavní výchovy se jedná o ochranné opatření, které může být uloženo soudem podle § 21 zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže. Účelem tohoto ochranného opatření je kladně ovlivnit duševní mravní a sociální vývoj mladistvého, a chránit tak společnost před pácháním provinění mladistvých. Ochrannou výchovu soud obligatorně uloží i dítěti mladšímu patnácti let, které spáchalo jinak trestný čin, za nějž trestní zákoník dovoluje uložení výjimečného trestu. Fakultativně může soud uložit ochrannou výchovu i dítěti mladšímu 15 let, odůvodňuje-li to povaha spáchaného činu a je-li to nezbytně nutné k zajištění řádné výchovy.²² Ochranná výchova se mladistvému nařizuje v trestním řízení, protože se jedná o osobu trestně odpovědnou, dětem mladším 15 let se ukládá na návrh státního zastupitelství v občanskoprávním řízení s určitými odchylkami uvedenými v zákoně o soudnictví ve věcech mládeže.²³ Ochranná výchova nemá trestní charakter a ani se nezaznamenává do trestního rejstříku. Ochranná výchova je realizována ve školských zařízeních pro výkon ochranné výchovy – diagnostické ústavy, dětské domovy se školou, výchovné ústavy.

²¹ ZEMAN, P. *Praxe v oblasti rozhodování o nařízení ústavní výchovy a uložení ochranné výchovy*.

1. vydání. Praha: Vydavatelství KUFR, 2009, str. 48, 49. ISBN 978-80-7338-081-6.

²² HENDRYCH, D. *Právní slovník*. 3. podstatně rozš. vyd. Praha: C.H. Beck, 2009, str. 1459. ISBN 978-80-7400-059-1.

²³ HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z. *České rodinné právo*. 3. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2006c1998, str. 372. ISBN 80-210-3974-4.

4 Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc

Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc (dále jen ZDVOP) poskytují ochranu a pomoc dítěti, které se ocitlo bez jakékoli péče, jsou-li jeho život nebo příznivý vývoj vážně ohroženy, anebo ocitlo-li se bez péče přiměřené jeho věku. Ochrana a pomoc takovému dítěti spočívá v uspokojování základních životních potřeb včetně ubytování, v zajištění zdravotních služeb a v psychologické a jiné obdobné nutné péči.²⁴ Do našeho právního systému byla tato forma zařízení sociálně-právní ochrany zavedena v roce 1999, a to novelou zákona o sociálně-právní ochraně dětí.

Jedná se o specifický druh zařízení, které nelze označit ani za náhradní rodinnou péči, ani za náhradní ústavní péči. Vzhledem k tomu, že se zde vychovatelé střídají stejně jako v dětském domově (i když v delších časových intervalech), nemůžeme hovořit o čistě náhradní rodinné péči. MUDr. Anna Neduchalová, ředitelka kojeneckého ústavu Kyjov, uvádí, že „*rodinnou výchovu charakterizuje především individuální svěřením dítěte do péče vychovatele s jeho přímou odpovědností za konkrétní dítě a také trvalá přítomnost onoho jednoho vychovatele, ke kterému má dítě šanci navázat citové a další vazby*“.²⁵ Právě z těchto důvodů bývá ZDVOP odborníky spíše zařazováno do péče ústavní.

Umístěním dítěte do ZDVOP se může např. řešit situace, kdy se dítě ocitlo bez jakékoliv péče v důsledku úmrtí rodičů nebo jejich náhlé hospitalizace, pokud péči o dítě nemohou zajistit fyzické osoby dítěti blízké. Taková péče by měla být především krátkodobá, jen po dobu, než bude dítěti ustanoven poručník a než si ho poručník nebo jiný příbuzný převezme do své péče apod. Pomocí toho zařízení lze řešit i situace, kdy je nalezeno dítě v kočárku, kdy si rodiče nevyzvednou dítě z mateřské školy a není znám jiný příbuzný nebo kdy jsou nalezeny děti – cizinci bez doprovodu na území ČR. Zároveň tento typ zařízení poskytuje ochranu a pomoc dítěti, jde-li o dítě tělesně nebo

²⁴ Zákon o SPOD, díl druhý: Děti vyžadující okamžitou pomoc [online]. Cijedite.cz, 2011 [cit. 2014-01-10]. Dostupné z: <http://cijedite.cz/?nav=aktuality/ostatni/221-zakon-o-spod,-dil-druhy-.html>

²⁵ NEDUCHOVÁ, A. Náhradní výchova dětí – praktické zkušenosti kojeneckého ústavu. *Náhradní výchova dětí, možnosti a meze*. Praha: Univerzita Karlova, Právnická fakulta, 2008. ISBN 978-80-87146-05-7.

duševně týrané nebo zneužívané anebo o dítě, které se ocitlo v prostředí nebo situaci, v nichž jsou závažným způsobem ohrožena jeho základní práva.²⁶ Z tohoto ustanovení zákona tedy plyne skutečnost, že v tomto zařízení se budou rovněž nacházet děti, které byly vážně ohroženy na zdraví, životě, děti týrané jak tělesně, tak duševně. ZDVOP je tedy určitým azylem, kde bude dítěti poskytnuta pomoc spočívající nejen v uspokojení základních životních potřeb, včetně ubytování, ale též v zajištění lékařské péče, psychologické a jiné nutné péče a v ochraně dítěte před další možnou újmou, krátkodobě, ale i dlouhodobě.

Novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí, která je účinná od 1. ledna 2013 přinesla některé podstatné změny, které se týkají i ZDVOP. Nově došlo k omezení počtu dětí a omezení délky pobytu. Jde o opatření, která mají přispět k tomu, aby toto zařízení získalo formu zařízení spíše rodinného typu a aby poskytovalo pomoc okamžitou, tedy krizovou, nikoli dlouhodobou. Fond ohrožených dětí, který provozuje několik ZDVOP – tzv. Klokánků – na svých webových stránkách uvádí, že v roce 2011 činila průměrná délka pobytu dítěte v Klokánku šest měsíců. Ze statistik také ale vyplývá, že v Klokánkách jsou děti umístěné i více než tři roky. Délka pobytu se musí zásadně odvíjet od intenzivní práce s rodinou, případně vyhledáním náhradní rodiny.²⁷ Od ledna 2013 může pobyt v ZDVOP trvat po dobu třech měsíců, pokud je dítě do ZDVOP umístěno na základě žádosti zákonných zástupců. V případě, že bylo dítě umístěno do ZDVOP na základě žádosti obecního úřadu obce s rozšířenou působností, na základě žádosti dítěte (jestliže s pobytem dítěte vyslovila souhlas osoba zodpovědná za výchovu) a na základě rozhodnutí soudu, může jeho pobyt v ZDVOP trvat po dobu šesti měsíců. Novela rovněž přinesla omezení počtu dětí, který nesmí přesáhnout 28 dětí a to i v případě, že toto zařízení je umístěno ve více budovách. Zároveň bylo stanoveno, že jeden zaměstnanec ZDVOP může současně zajišťovat péči nejvýše o čtyři děti, což má za úkol posílit rodinný charakter zařízení a umožnit individuální péči o dítě.

²⁶ § 42 odst. 1 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí.

²⁷ *Zákon o SPOD, díl druhý: Děti vyžadující okamžitou pomoc* [online]. Cijedite.cz, 2011 [cit. 2014-01-10]. Dostupné z: <http://www.cijedite.cz/?nav=aktuality/ostatni/221-zakon-o-spod,-dil-druhy-.html>

4.1 Rozdíly mezi ZDVOP a ústavními zařízeními školského typu

Činnost ZDVOP upravuje zákon o sociálně-právní ochraně dětí, kdežto činnost školských ústavních zařízení upravuje zákon o ústavní a ochranné výchově, a proto existují rozdíly mezi oběma typy zařízení, které vychází především z těchto dvou právních norem. Legislativních rozdílů můžeme najít celou řadu, mezi podstatné a hlavní patří následující.

4.1.1 Způsob umístění dítěte

Do ústavních zařízení lze přijmout dítě pouze a jenom na základě soudního rozhodnutí o nařízení ústavní či ochranné výchovy. Jedinou výjimku je diagnostický ústav, který může dítě přijmout i na základě žádosti osoby odpovědné za výchovu dítěte.

Do ZDVOP lze dítě přijmout nejen na základě rozhodnutí soudu, ale také na žádost obecního úřadu obce s rozšířenou působností, na základě žádosti zákonného zástupce a v neposlední řadě na základě žádosti dítěte samého. Pokud je dítě umístěno v ZDVOP na základě žádosti obecního úřadu obce s rozšířenou působností nebo žádosti dítěte samého, musí příslušný orgán sociálně-právní ochrany dětí podat návrh soudu na nařízení předběžného opatření, pokud nelze do doby, do níž musí o předběžném opatření rozhodnout soud, zajistit souhlas zákonného zástupce dítěte.

4.1.2 Způsob přijetí dítěte

Zákon o ústavní výchově stanoví, že dítě je na základě rozhodnutí soudu přijato nejdříve do diagnostického ústavu, kde zpravidla pobývá 8 týdnů, a pak je diagnostickým ústavem umístěno do dalšího školského zařízení (dětského domova, dětského domova se školou nebo výchovného ústavu). Pobyt v diagnostickém ústavu není podmínkou, jestliže dítě nevykazuje žádné známky závadného chování nebo např. přechází ze zdravotnického zařízení do školského (z důvodu dosažení věkové hranice 3 let), takže i do dětského domova lze přijmout dítě přímo bez předchozího pobytu v jiném zařízení.

Do ZDVOP jsou děti přijímány přímo, bez předchozího pobytu v jiném zařízení.

4.1.3 Věk dětí

Na základě zákona o ústavní výchově jsou do školských zařízení přijímány děti ve věku zpravidla od 3 do 18 let. Jestliže se jedná o nezaopatřené dítě, může mu být poskytována péče až do věku 26 let. V případě přijímání sourozenecké skupiny lze přijmout i dítě mladší 3 let, jestliže má ústavní zařízení k jeho přijetí vytvořené podmínky. Není tedy nutné trhat sourozenecké vazby kvůli věkové hranici určené pro jednotlivá ústavní zařízení.

Zařízení ZDVOP mohou poskytovat pomoc dětem, a tudíž mohou přijímat děti od narození, ale pouze do 18 let.

4.1.4 Požadavky na odbornou způsobilost pečujících osob

Zákon o ústavní a ochranné výchově stanovuje odbornou způsobilost pedagogických pracovníků vykonávajících přímo v zařízeních vyučovací, výchovnou, psychologickou nebo speciálně pedagogickou činnost.

Zákon o sociálně-právní ochraně dětí odbornou způsobilost pracovníků ZDVOP neupravuje, a to i přesto, že mají také podle zákona poskytovat výchovnou péči. Je pouze stanovena povinnost ZDVOP poskytnout dítěti odbornou péči prostřednictvím sociálního pracovníka a psychologa. Tito ovšem nemusí být zaměstnanci zařízení samotného.

4.1.5 Spolupráce s rodinou

Zákon o ústavní a ochranné výchově ukládá řediteli povinnost informovat o dítěti osoby odpovědné za jeho výchovu. Diagnostickému ústavu pak stejný zákon ukládá povinnost umístit dítě co nejbližší bydlišti osob odpovědných za jeho výchovu nebo zákonných zástupců. ZDVOP podle zákona o sociálně-právní ochraně dětí „poskytuje poradenství dítěti, jeho rodičům nebo osobám odpovědným za výchovu dítěte“. Povinnost umístit dítě do zařízení co nejbližší rodině a informovat rodinu o dítěti není stanovena.²⁸

²⁸ BARVÍKOVÁ, J., PALONCYOVÁ, J., *Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc – umístování dětí, podmínky péče o děti, financování provozu*. 1. vydání. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2012, str. 16, 17. ISBN 978-80-7416-100-1.

5 Výkon ústavní výchovy

Poté, co soud pravomocně rozhodne o nařízení výkonu ústavní výchovy, obecní úřad (resp. orgán sociálně-právní ochrany dětí) sjedná dobu a místo přijetí dítěte do příslušného zařízení pro výkon ústavní výchovy. Zároveň vyzve rodiče, příp. jinou fyzickou osobu, která je odpovědná za výchovu dítěte, aby dítě ve stanoveném termínu předali určenému zařízení. V praxi se mnohem častěji stává, že se souhlasem rodičů zabezpečí umístění dítěte sám. Pokud se rodiče nebo jiné fyzické osoby odpovědné za výchovu dítěte rozhodnutí soudu nepodrobí, podá úřad soudu návrh na výkon rozhodnutí.²⁹

Vzhledem k tomu, že nařízení ústavní výchovy je opravdu nejkrajnějším řešením a rozhodnout o odejmutí dítěte z rodiny může jenom soud, a to pouze v případě, že byly vyčerpány všechny možnosti, které měly vést k nápravě rodiny (tzn. že nebyl účinný ani dohled nad výchovou dítěte, selhaly všechny kroky vedoucí k sanaci rodiny, dítě nebylo možné umístit do péče jiné fyzické osoby apod.), je v zákoně stanovena povinnost soudu nejméně jednou za tři měsíce přezkoumat, zda trvají důvody pro nařízení tohoto opatření nebo zda není možné zajistit dítěti náhradní rodinnou péči. Tato zákonná povinnost má především ochránit děti před zbytečně dlouhým pobytem v ústavních zařízeních. Tato povinnost soudu byla zakotvena již v původním zákoně o rodině (zákon č. 40/1964 Sb.) a v současné době je rovněž upravena v novém občanském zákoníku (§ 973 zákona č. 89/2012 Sb.).

5.1 Zařízení ústavní výchovy

Ústavní zařízení, kde se ústavní výchova vykonává, jsou diferencována podle věku dětí, podle jejich fyzických a psychických schopností a podle důvodů, proč bylo o ústavní výchově rozhodnuto (nepříznivý zdravotní stav, poruchy chování, neschopnost rodičů o dítě pečovat apod.).

²⁹ § 272 až 274a o. s. ř.

Na základě věku mohou být děti umístěny do dětských domovů pro děti do 3 let věku³⁰, přičemž tato zařízení jsou v působnosti resortu Ministerstva zdravotnictví.

Děti ve věku od 3 let jsou umisťovány do zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy, která jsou v působnosti Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (dále jen MŠMT). Podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních jsou dále upraveny vyhláškou MŠMT č. 438/2006 Sb., která stanoví např. obsah a rozsah činnosti, organizaci a podmínky provozu těchto zařízení, kritéria pro zařazování a umisťování dětí do takových zařízení a zajišťování pořádku a bezpečnosti.

Děti mentálně nebo tělesně postižené, děti s kombinovanými vadami, pokud je u nich nařízena ústavní výchova, jsou umisťovány do domovů pro osoby se zdravotním postižením, jež jsou v působnosti resortu Ministerstva práce a sociálních věcí.

Právě rozříštěnost systému ústavní výchovy, tedy i odpovědnosti, můžeme pozorovat i u cílových politik jednotlivých resortů. Ministerstvo práce a sociálních věcí usiluje o transformaci péče o ohrožené děti, zavádí standardy kvality sociálně-právní ochrany pro orgány sociálně-právní ochrany dětí, pověřené osoby a zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, požaduje vytváření sítě ambulantních a preventivních služeb pro ohrožené rodiny a děti. Rovněž apeluje na transformaci zařízení na malá zařízení rodinného typu, která jsou obklopená sítí služeb pro rodiny umístěných dětí, pro děti samotné, ale i pro další rodiny, které se ocitnou v tíživé situaci. Ostatní resorty v těchto aktivitách značně zaostávají, resp. je nijak koncepčně nevymezují, a pokud jsou nějaké aktivity realizovány, nedá se hovořit o celkové transformaci.³¹

5.2 Zdravotnická zařízení

Zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách, upravuje poskytování ústavní a výchovné péče dětem, jejichž vývoj je ohrožen nevhodným domácím prostředím, a to zpravidla do tří roku věku dítěte. Důvody pro přijetí do dětského domova pro děti do tří let věku mohou být zdravotní (např. nutnost trvalé či dlouhodobé zdravotní a

³⁰ 1. 4. 2012 vešel v účinnost zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách, který mimo jiné považuje kojenecké ústavy za dětské domovy pro děti do tří let věku

³¹ Zpráva ze systematických návštěv školských zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy, str. 18, dostupná z: <http://www.asociacenahradnivychovy.cz/word/vop/d01.pdf>

ošetřovatelské péče o dítě, hospitalizace matky, infekce v rodině), sociální (např. děti opuštěné, týrané, zanedbané) nebo zdravotně-sociální (např. děti odložené rodiči právě pro jejich postižení).³² V těchto zařízeních jsou rovněž možné i krátkodobé pobyty matky, která se s dítětem ocitla v těžké životní situaci.

Ve shora uvedených dětských domovech je poskytována ústavní a výchovná péče dětem, které nemohou vyrůstat v rodinném prostředí, zejména dětem týraným, zanedbávaným, zneužívaným a ohroženým ve vývoji nevhodným sociálním prostředím nebo dětem zdravotně postiženým. Zřizovateli dětského domova pro děti do tří let věku v resortu Ministerstva zdravotnictví jsou převážně kraje nebo obce.

Dětské domovy pro děti do tří let věku v resortu Ministerstva zdravotnictví poskytují dětem komplexní péči, která spočívá ve všestranném rozvoji a uspokojování životně důležitých potřeb (stravování, ubytování, ošacení a výchovná činnost). Rovněž mají tato zařízení vytvářet takové podmínky, které by dětem umožnily být v pravidelném osobním kontaktu s rodiči, mají pomáhat rodičům uspořádat si svoje poměry tak, aby mohly být děti co nejdříve vráceny zpět do rodiny.

Péče o děti je v těchto zařízeních individuální, zohledňuje potřeby dítěte a jeho zájmy a přizpůsobuje se rodinnému prostředí a respektuje sourozenecké skupiny. Péče se pak odehrává optimálně ve skupinách čtyř dětí na jednu pečující osobu.

Podle studií provedených v šedesátých letech minulého století dětským psychologem Zdeňkem Matějčkem „*děti potřebují určité množství kvalitních a proměnlivých vnějších podnětů, stálost a řád a rovněž navázání citových a sociálních vztahů, tj. vztahů k osobám prvotních vychovatelů*“.

Problémy, se kterými se zmíněná zařízení potýkala, a to sice zda dokáží uspokojit psychické potřeby dítěte, se ředitelé zařízení ve spojení s dětskými psychology snažili minimalizovat či odstraňovat. Byla zavedena (Dr. Damborskou v Kojeneckém ústavu v Luhačovicích) metoda tzv. rituálů, kdy každá sestra při jakékoliv rutinní práci s dítětem (krmení, přebalování, koupání) s ním musí komunikovat jako v rodině matka, na dítě mluvit, zpívat mu, laškovat s ním, udržovat s ním oční kontakt, opřevzat jeho

³² Metodický pokyn Ministerstva zdravotnictví pro činnost kojeneckých ústavů a dětských domovů pro děti do 3 let věku. In: *Věstník Ministerstva zdravotnictví České republiky*, 2005, 9.

úsměvy atd. Tato metodika se pak stala běžnou součástí práce personálu ve všech podobných zařízeních.

To, že žádná institucionální péče nedokáže nahradit rodinu, si uvědomuje asi každý z nás, ale na druhou stranu bych ráda podotkla, že lidé, kteří pracují v těchto zařízeních, ani žádné takové ambice nemají a jejich cílem není nahradit dětem rodiče, ale snaží se o vytvoření podmínek pro návrat dětí do jejich přirozeného rodinného prostředí.³³ To bohužel není vždy možné. Mediální dezinformace, která probíhá v našich médiích, podložená různými statistikami, vzbuzuje v laické veřejnosti dojem, že do dětských domovů pro děti do tří let věku jsou ve velké míře umisťovány děti zdravé, opuštěné, bez rodinné zátěže. Těžko ale dokážeme ze statistik vyčíst, že děti umístěné v těchto zařízeních jsou často dětmi, které přišly na svět nechtěné, že se jedná o děti alkoholiček či drogově závislých matek, o děti, které se narodily s velmi nízkou porodní váhou, s fetálním alkoholovým syndromem, s poškozením centrální mozkové soustavy apod. Rovněž nemůžeme opomíjet děti jiného etnika, především děti romského etnika. A přesto, že naše společnost toto nerada slyší, všechny tyto děti patří mezi ty, o které není velký zájem. Nejkratší dobu stráví v kojeneckých ústavech děti, které jsou propuštěny do péče vlastní rodiny, do nové rodiny (resp. do osvojení se souhlasem rodičů) a rovněž děti umisťované do speciálních zařízení.

A proč jsou dětské domovy pro děti do tří let věku začleněny do resortu Ministerstva zdravotnictví? Je to především z toho důvodu, že potřebují převážně zdravotní péči. Personál tvoří především dětské zdravotní sestry.

Pokud bylo dítě umístěno do dětského domova pro děti do tří let věku na žádost rodičů, může být propuštěno do rodinné péče ihned, jakmile pominou důvody k jeho pobytu, a to bez souhlasu soudu a orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Jiná situace je samozřejmě u dětí, u kterých byla ústavní výchova nařízena soudem. K propuštění dítěte dojde po pravomocném zrušení ústavní výchovy soudem nebo po zrušení či zániku předběžného opatření, na jehož základě bylo dítě do zařízení umístěno. Dítě se rovněž trvale propouští ze zařízení do péče jiných osob než rodičů po souhlasném

³³ ROTREKLOVÁ, E. Celostátní seminář Aktuální otázky podesáté. In: *Aktuální otázky péče o děti separované od rodičů: Sborník z X. celostátního semináře Brno, 29. 9. – 30. 9. 2010*. Brno: TRIADA – Poradenské centrum, o. s., 2010, str. 65–71. ISBN 978-80-254-8745-7.

vyjádření obou rodičů, nebo na základě rozhodnutí soudu o svěřením do péče nebo do náhradní rodinné péče. Dítě může být rovněž trvale propuštěno ze zdravotnického zařízení do péče jiného ústavního zařízení (v resortu MŠMT, MPSV) po dohodě s tímto zařízením, v případě dětí s nařízenou ústavní výchovou či předběžným opatřením po dohodě s orgánem sociálně-právní ochrany dětí. Dítě může být propuštěno ze zařízení i dočasně, pokud to vyžaduje jeho zdravotní stav, psychický, citový i sociální vývoj, na přechodný pobyt k rodičům nebo jiným fyzickým osobám (např. budoucím náhradním rodičům) v případě, že mu byla nařízena ústavní výchova pouze se souhlasem příslušných orgánů sociálně-právní ochrany dětí na dobu nejvýše 14 kalendářních dnů.³⁴

5.3 Školská zařízení

Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních, stanoví, že školskými zařízeními jsou – diagnostický ústav, dětský domov, dětský domov se školou a výchovný ústav. Zároveň vymezuje jejich úkoly, určení a v obecných obrysech i práva a povinnosti. Tato školská zařízení poskytují péči, kterou by jinak poskytovali rodiče či jiné osoby, kterým bylo dítě svěřeno do výchovy rozhodnutím příslušného orgánu, dětem s nařízenou ústavní výchovou nebo uloženou ochrannou výchovou a rovněž dětem, u nichž bylo vydáno předběžné opatření.³⁵

Do jednotlivých školských zařízení jsou děti umisťovány jednak podle věku dítěte, jeho fyzických a psychických vlastností, jednak podle povahy závad, které se u dítěte vyskytují. Dětem je poskytováno plné přímé zaopatření.³⁶ Zároveň je zákonem upravena možnost poskytnout plné přímé zaopatření i zletilé nezaopatřené osobě po ukončení výkonu ústavní nebo ochranné výchovy, která se připravuje na budoucí povolání, nejdéle však do věku 26 let, a to za podmínek sjednaných ve smlouvě mezi nezaopatřenou osobou a zařízením. Toto ustanovení je velmi důležité, neboť dává šanci

³⁴ Metodický pokyn Ministerstva zdravotnictví pro činnost kojeneckých ústavů a dětských domovů pro děti do 3 let věku. In: *Věstník Ministerstva zdravotnictví České republiky*. 2005, 9.

³⁵ SLOMEK, Z. *Etopedie*. 1. vydání. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2010, str. 43. ISBN 978-80-86723-84-6.

³⁶ Plným přímým zaopatřením se rozumí stravování, ubytování, ošacení, učební potřeby a pomůcky, úhrada nezbytně nutných nákladů na vzdělávání, úhrada nákladů na zdravotní péči, léčiva a zdravotnické prostředky, kapesné, osobní dary a věcná pomoc při odchodu zletilých ze zařízení a úhrada nákladů na dopravu do sídla školy.

i mladým dospělým starším osmnácti let (které už zákon za děti nepovažuje), aby mohli v pro ně známém prostředí dokončit vzdělání.

V rámci péče o děti jsou zajišťovány i specifické výchovné a vzdělávací potřeby a to v odstupňovaném rozsahu pro děti:

- samostatné, přiměřeného věku,
- samostatné, vyžadující občasnou kontrolu,
- vyžadující občasné vedení a stálou kontrolu,
- nesamostatné, vyžadující stálé vedení i kontrolu,
- vyžadující soustavnou intenzivní individuální péči.

Základní organizační jednotkou je rodinná skupina (v dětském domově a v dětském domově se školou) a výchovná skupina (v diagnostickém ústavu a ve výchovném ústavu). Sourozenci se zařazují do jedné rodinné skupiny.

5.3.1 Diagnostický ústav

Diagnostický ústav přijímá děti s nařízeným předběžným opatřením, nařízenou ústavní výchovou nebo uloženou ochrannou výchovou; děti s uloženou ochrannou výchovou také na základě výsledků komplexního vyšetření, zdravotního stavu dětí a volné kapacity jednotlivých zařízení umisťuje do dětských domovů se školou nebo výchovných ústavů.³⁷

Diagnostické ústavy jsou u nás členěny na dvě formy, těmi jsou dětský diagnostický ústav (pro děti s nedokončenou povinnou školní docházkou) a diagnostický ústav pro mládež (pro děti s ukončenou povinnou školní docházkou).

K 28. 3. 2014 bylo v rejstříku škol a školských zařízení 13 právnických osob, které vykonávají činnost diagnostického ústavu.³⁸

³⁷ § 5 odst. 1 zákona č. 109/2002, o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních.

³⁸ Rejstřík škol a školských zařízení [online]. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2014. [cit. 2014-03-28]. Dostupné z: <http://rejskol.msmt.cz/>

Proč máme diagnostické ústavy?

Potřebu specializovaných diagnostických zařízení nevyvolaly žádné politicko-mocenské snahy, ale fakt, že na rozdíl od západních zemí, kde humanitní profese nevyvolávaly pocit ideologického ohrožení státu tak, jak tomu bylo v zemích s komunistickou ideologií, nebylo v bývalém Československu dost psychologů, speciálních pedagogů a léčebných pedagogů, kteří by mohli přímo „v terénu“ posoudit, jak na tom děti jsou, a na základě terénní diagnostiky rozhodnout o vhodném řešení.³⁹ Rovněž vznikla potřeba, aby odborně kompetentní a nezávislá instituce rozhodovala při umisťování dětí do dalších institucí. I v zemích západní Evropy nebo v USA existují podobná zařízení, která plní diagnostickou funkci. V Rakousku a Německu se jedná o zařízení, která mají spíše zdravotnický charakter, ve Finsku a Švédsku fungují dětské domovy, kde jsou děti „na pozorování“, avšak se dvěma podstatnými rozdíly – neprocházejí jimi všechny děti a nemají takové kompetence v oblasti zařazování dětí do zařízení jako u nás⁴⁰.

Úkoly diagnostického ústavu

I přes to, že se diagnostické ústavy netěší velké popularitě, plní diagnostická pracoviště řadu důležitých úkolů. Podílí se na procesu adaptace dětí na instituce i na skutečnost samotného přijetí ústavní výchovy. Je třeba podotknout, že děti s nařízenou ústavní výchovou mají často za sebou spousty traumatických zážitků, emocionální problémy a někdy je to právě až diagnostický ústav, který jim poprvé představí pravidla života či alternativní řešení jejich budoucnosti.

Mezi další funkce můžeme zařadit tzv. snižování handicapu dětí a jejich přípravu na standardní podmínky v dětských domovech. V případě dětí, které pocházejí z málo podnětného prostředí nebo ze silně patologicky narušené rodiny, se rozvíjí komunikace a další sociální dovednosti. Permanentní záškoláci mají možnost doplnit si učivo odpovídajícího ročníku a rovněž se zde pracuje na změně jejich postoje ke škole. Neopominutelná je i funkce z oblasti zdravotní, zabezpečení speciálních zdravotních vyšetření a stabilizování zdravotního stavu dětí. Do ústavu často děti přicházejí

³⁹ ŠKOVIERA, A. *Dilemata náhradní výchovy*. 1. vydání. Praha: Portál, 2007, str. 71. ISBN 978-80-7367-318-5.

⁴⁰ GOTTESMAN, M. *Residential Child Care: an International Reader*. London: Whiting & Birch, 1991. str. 112-129, ISBN 978-1871177162.

zanedbané i po stránce zdravotní. Úkolem ústavu je rovněž budování základů další spolupráce s rodinou dětí.

Jak funguje diagnostický ústav

Na základě výsledků komplexního vyšetření, zdravotního stavu dětí a volné kapacity jednotlivých zařízení umísťuje diagnostický ústav přijaté děti do dětských domovů, dětských domovů se školou nebo do výchovných ústavů. Součástí komplexního vyšetření jsou výsledky diagnostických, vzdělávacích, terapeutických, výchovných a sociálních činností zpracované v komplexní diagnostickou zprávou obsahující návrh specifických a vzdělávacích potřeb.⁴¹ Pobyt dítěte v diagnostickém ústavu trvá zpravidla 8 týdnů. Do dětského domova, dětského domova se školou či výchovného ústavu mohou být děti umístěny pouze diagnostickým ústavem. Rovněž přemístění dítěte do jiného dětského domova, dětského domova se školou či výchovného ústavu, ať už na jeho žádost, žádost zařízení, zákonných zástupců, či orgánu sociálně-právní ochrany dětí, může provést jen diagnostický ústav.

Diagnostický ústav je povinen oznámit přijetí dítěte, jeho umístění nebo přemístění do 3 pracovních dnů soudu (který ve věci rozhodoval), orgánu sociálně-právní ochrany dětí (podle místa trvalého pobytu dítěte) a odpovědné osobě za výchovu dítěte (rodiči nebo zákonnému zástupci). Při umísťování dítěte se dbá na to, aby bylo umístěno co nejbližší bydliště osob odpovědných za jeho výchovu. Spolu s dítětem je do zařízení předávána komplexní diagnostická zpráva včetně programu rozvoje osobnosti, pravomocné rozhodnutí soudu, školní dokumentace (včetně posledního vysvědčení) a osobní věci dítěte.

Co se kapacity týče, jsou v diagnostickém ústavu zřizovány nejméně tři výchovné skupiny pro účely komplexního vyšetření dětí, které může zásadně tvořit maximálně osm dětí zpravidla různého věku a pohlaví.

Často se rovněž hovoří o tom, zda vůbec diagnostické ústavy potřebujeme, či zda opravdu mají mít tolik kompetencí. Zde bych ráda poukázala na úpravu diagnostických

⁴¹ SLOMEK, Z. *Etopedie*. 1.vydání. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2010, str. 45. ISBN 978-80-86723-84-6.

ústavů, resp. center, na Slovensku, kde snaha zrušit diagnostická centra⁴² vedla k tomu, že v dětských domovech byly zřízeny tzv. diagnostické skupiny. Dříve dítě nastoupilo do diagnostického centra, v zařízení se specifikoval jeho problém a s ohledem na možnosti dítě se vytvořil určitý plán či vize, která byla spojena s umístěním dítěte např. do zvoleného dětského domova. V současné době se dítě tzv. trvale umístí a až poté se diagnostikuje problém.⁴³

5.3.2 Dětský domov

Dětský domov je školské zařízení, které poskytuje péči dětem podle jejich individuálních potřeb. Plní zejména úkoly:

- Výchovné – největší důraz je kladen na model života v rodině, respektování individuality a schopností dětí, podporování jejich zájmů a schopností, s tím, že se snaží v každém dítěti upevnit zdravé a správné výchovné návyky potřebné v samostatném životě.
- Vzdělávací – zajišťuje optimální podmínky pro vzdělávání, dohlíží na pravidelnou školní docházku, se školami je v neustálém kontaktu a zároveň důsledně dbá na mimoškolní přípravu na vyučování.
- Sociální – poskytuje finanční a materiální zabezpečení dětí do doby jejich odchodu z dětského domova.

Do těchto zařízení jsou umisťovány děti s nařízenou ústavní výchovou, které nemají závažné poruchy chování. Děti se vzdělávají ve školách, které nejsou součástí domova. Do dětského domova bývají umisťovány děti ve věku od 3 do 18 let. Rovněž zde mohou být umístěny nezletilé matky spolu se svými dětmi.⁴⁴

Výchovná péče v dětských domovech je organizovaná v rodinných skupinách se zachováním sourozeneckých vztahů. Jejich úkolem je péče o tělesný a duševní rozvoj dětí, ochrana jejich zdraví, vytváření podmínek podporujících sebedůvěru dětí, rozvíjení citové stránky osobnosti a aktivity umožňující účast dítěte ve společnosti. Snahou

⁴² V roce 1994 došlo na Slovensku k přejmenování diagnostických ústavů na diagnostická centra.

⁴³ ŠKOVIERA, A., *Dilemata náhradní výchovy*. 1. vydání. Praha: Portál, 2007, str. 75. ISBN 978-80-7367-318-5.

⁴⁴ § 12 zákona č. 109/2002, o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních.

rodinné skupiny je co nejvíce se přiblížit životu dětí v rodině. Každá „rodinka“ má své povinnosti – praní a žehlení osobního prádla, sobotní a nedělní uklízení, vaření a další dětské povinnosti vyplývající z chodu domácnosti. Dalším úkolem je navázání přínosného kontaktu s rodinou tak, aby byly učiněny kroky k návratu do původní rodiny.

K 28. 3. 2014 bylo v rejstříku škol a školských zařízení 145 právnických osob, které vykonávají činnost dětského domova.⁴⁵

5.3.3 Dětský domov se školou

Dětský domov se školou zajišťuje péči o děti s nařízenou ústavní výchovou, mají-li závažné poruchy chování, o děti, které pro svou přechodnou nebo trvalou duševní poruchu vyžadují výchovně-léčebnou péči, nebo o děti s uloženou ochrannou výchovou.

Do dětského domova se školou mohou být umístovány děti zpravidla od 6 let do ukončení školní docházky. Pokud pominou důvody pro docházku dítěte do školy při dětském domově se školou, lze dítěti umožnit plnění povinné školní docházky ve škole mimo zařízení. Nemůže-li se dítě po ukončení povinné školní docházky pro pokračující závažné poruchy chování vzdělávat ve střední škole mimo zařízení nebo neuzavře-li pracovněprávní vztah, je přeřazeno do výchovného ústavu.⁴⁶

K 28. 3. 2014 bylo v rejstříku škol a školských zařízení 30 právnických osob, které vykonávají činnost dětského domova se školou.⁴⁷

5.3.4 Výchovný ústav

Výchovný ústav je školské zařízení, které pečuje o děti starší 15 let se závažnými poruchami chování, u nichž byla nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova. Ve vztahu k dětem plní zejména funkci výchovnou, vzdělávací a sociální. Výchovné ústavy se zřizují odděleně pro děti s nařízenou ústavní výchovou, s uloženou

⁴⁵ Rejstřík škol a školských zařízení [online]. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2014. [cit. 2014-03-28]. Dostupné z: <http://rejskol.msmt.cz/>

⁴⁶ SLOMEK, Z. *Etopedie*. 1.vydání. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2010, str. 47. ISBN 978-80-86723-84-6.

⁴⁷ Rejstřík škol a školských zařízení [online]. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2014. [cit. 2014-03-28]. Dostupné z: <http://rejskol.msmt.cz/>

ochrannou výchovou, které jsou nezletilými matkami, a pro jejich děti, nebo které vyžadují výchovně-léčebnou péči, popřípadě se ve výchovném ústavu pro tyto děti zřizují oddělené výchovné skupiny.

Do výchovného ústavu může být umístěno i dítě starší 12 let, má-li uloženu ochrannou výchovu a v jeho chování se projevují tak závažné poruchy, že nemůže být umístěno v dětském domově se školou. Výjimečně, v případech zvláště závažných poruch chování, lze do výchovného ústavu umístit i dítě s nařízenou ústavní výchovou starší 12 let.⁴⁸

Ve výchovných ústavech jsou používány speciální stavebně-technické prostředky k zabránění útěku. Zároveň je dovoleno využívat audiovizuální systémy pro kontrolu okolí budovy, pro kontrolu vnitřních prostor zařízení, kam děti nemají přístup, a pro kontrolu chodeb, místností určených pro zaměstnance a oddělené místnosti. O umístění a využívání audiovizuální techniky musí být předem informovány všechny děti a všichni zaměstnanci.

Výchovné ústavy povinně vedou dokumentaci, která se týká výchovně-vzdělávací činnosti, osobní dokumentaci dětí včetně záznamů o stavu dětí vedených odbornými pracovníky o programu jejich rozvoje osobnosti, záznamy o umístění a průběhu pobytu dítěte v oddělené místnosti, dokumentaci o umístění a průběhu pobytu dítěte zadrženého na útěku, knihu denní evidence zařízení a knihu úředních a ostatních návštěv.

Každý výchovný ústav má povinnost vypracovat vnitřní řád zařízení, který obsahuje pravidla hodnocení a odměňování dětí, práva a povinnosti dětí, osob odpovědných za výchovu a pracovníků zařízení, denní a týdenní program, pravidla pro organizaci návštěv, zdravotního ošetření a pro přijímání, přemísťování a propouštění dětí.

Přísná pravidla splňují i pracovníci zařízení. Pedagogickým pracovníkem zařízení může být jen ten, kdo splňuje podmínky stanovené zákonem č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících, a dále splňuje podmínku psychické způsobilosti (zákon č. 383/2005 Sb.). Psychická způsobilost se zjišťuje psychologickým vyšetřením a prokazuje se jak před vznikem pracovněprávního vztahu, tak i během jeho trvání.

⁴⁸ § 14 zákona č. 109/2002, o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních.

Psychologický posudek je platný po dobu 7 let ode dne vydání a je součástí osobního spisu pracovníka.⁴⁹

Vzhledem ke skutečnosti, že počty dětí a mladých lidí s poruchami emocí a chování výrazně rostou a že výrazně stoupla násilná trestná činnost nezletilých a mladistvých i její brutalita, jeví se jako nejúčinnější právě represivní systém.

O. Matoušek definuje funkce ústavní péče následovně:

- Podpora a péče,
- léčba, výchova, resocializace,
- omezení, vyloučení a represe, ochrana společnosti.

V. Labáth uvádí dva hlavní úkoly těchto institucí:

- Poskytují pomoc, útočiště, podporu, léčbu jedince a případně jeho rodiny,
- chrání společnost před nebezpečnými jedinci nebo skupinami.

Mezi zásadní otázky patří, do jaké míry funguje sekundární prevence a jak zabezpečujeme péči o mladé lidi, které prošly takovýmto převýchovným zařízením. U dětí, které mají za sebou trestnou činnost, ve zvýšené míře pozorujeme negativní sebeobraz, nedůvěru vůči dospělým, potlačování projevů emocí a oslabenou strukturu ega (např. na úrovni motivace a vůle).⁵⁰ Pokud instituce, která má takové děti na starosti, jejich problémy neřeší, navazují na ně problémy další.

Zastánci represivního přístupu (zastánci výchovných ústavů) argumentují tím, že otevřená převýchovná zařízení neposkytují bezpečnost lidem z okolí a veřejnosti, děti z nich často utíkají, což vede k další eskalaci problémů, a děti nejsou dostatečně chráněny před svými bývalými „partáky“. Dále uvádí, že v uzavřených zařízeních se dá s dětmi dlouhodoběji a systematictěji pracovat na změně.

Zrovna tak existují odborníci, kteří zpochybňují efektivitu převychovy v uzavřených zařízeních (odpůrci výchovných ústavů). Tvrdí, že převychova v uzavřených zařízeních je odtržená od reálného života, že děti se naučí fungovat pouze v systému instituce.

⁴⁹ SLOMEK, Z. *Etopedie*. 1. vydání. 2010, Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, str. 49. ISBN 978-80-86723-84-6.

⁵⁰ ŠKOVIERA, A., *Dilemata náhradní výchovy*. 1. vydání. Praha: Portál, 2007, str. 84. ISBN 978-80-7367-318-5.

Vhodná terapie a převýchova jsou nejlepší prevencí recidivy, což se nedá tvrdit o uzavřené instituci. Dále argumentují tím, že uzavřená zařízení mají větší tendenci k vytváření kontraproduktivního mikrosvěta a k patologické subkultuře (šikana, patologické rituály, skupinové sexuální praktiky).⁵¹

Výběr optimálního řešení není jednoduchý. Obnáší rozhodování mezi otevřenými, pootevřenými i uzavřenými institucemi různého zaměření a charakteru. Resocializace dítěte, která je součástí převýchovného procesu, se nemůže uskutečnit, aniž bychom dítě připravili na návrat do běžného prostředí a zároveň prostředí připravili na návrat dítěte. Izolaci dítěte je třeba chápat jako krajní řešení. Je to řešení vázané na konkrétní osobu, čas a místo – tady a teď a je to řešení bez jasné vize.⁵² Bohužel realisticky musím konstatovat, že jsou i takové děti, pro které jiná možnost není.

K 28. 3. 2014 bylo v rejstříku škol a školských zařízení 29 právnických osob, které vykonávají činnost výchovných ústavů.⁵³

5.4 Zařízení sociálních služeb

Vyžaduje-li to tělesný nebo duševní stav dítěte, lze ústavní výchovu vykonávat v domovech pro osoby se zdravotním postižením dle § 48 odst. 4 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, patřících do působnosti Ministerstva práce a sociálních věcí.

I výchova v těchto zařízeních proti vůli rodičů předpokládá splnění podmínek, za nichž může být dítě do zařízení přijato. Umístění v domově musí být nutné z hlediska jeho výchovy a pobyt u rodičů musí být v rozporu se zájmem dítěte.⁵⁴

Tyto domovy poskytují dětem služby v oblasti ubytování, stravy, pomoci při zvládnutí běžných úkonů péče o vlastní osobu, při osobní hygieně nebo poskytují podmínky pro osobní hygienu, výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti, zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, sociálně terapeutické činnosti,

⁵¹ ŠKOVIERA, A., *Dilemata náhradní výchovy*. 1. vydání. Praha: Portál, 2007, str. 85. ISBN 978-80-7367-318-5.

⁵² ŠKOVIERA, A., *Dilemata náhradní výchovy*. 1. vydání. Praha: Portál, 2007, str. 85. ISBN 978-80-7367-318-5.

⁵³ Rejstřík škol a školských zařízení [online]. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2014. [cit. 2014-03-28]. Dostupné z: <http://rejskol.msmt.cz/>

⁵⁴ HOLUB, M., NOVÁ, H., PTÁČEK, L. SLADKÁ HYKLOVÁ, J. *Zákon o rodině s komentářem, judikaturou a předpisy souvisejícími*. 9. vydání. Praha: Linde, 2011, str. 164. ISBN 978-80-87212-96-7.

pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí.⁵⁵

Ředitel domova má, stejně jako ředitel školského zařízení, povinnost seznámit dítě s jeho právy a povinnostmi, dát příslušnému soudu podnět ke zrušení ústavní výchovy, pominuly-li důvody pro její nařízení, a dodat soudu podnět na prodloužení ústavní výchovy, vyžaduje-li to zájem dítěte. Podává informace o dítěti zákonným zástupcům a orgánu sociálně-právní ochrany dětí (na jejich žádost), projednává předem opatření zásadní důležitosti se zákonnými zástupci dítěte, nehrozí-li nebezpečí z prodlení, informuje o nadcházejícím propuštění dítěte ze zařízení příslušný obecní úřad obce s rozšířenou působností a propouští dítě mladší 15 let pouze v doprovodu osob odpovědných za jeho výchovu.⁵⁶

Je-li dítě umístěno do domova pro osoby se zdravotním postižením na základě rozhodnutí soudu o nařízení ústavní výchovy nebo předběžného opatření, stanoví úhradu za stravu a za péči obecní úřad obce s rozšířenou působností příslušný podle místa pobytu dítěte. Rodiče se na hrazení úhrady podílejí až na zákonné výjimky rovným dílem. Zákon stanoví také maximální výši úhrady i situace, kdy je možné úhradu nestanovit nebo snížit.⁵⁷

5.5 Práva a povinnosti dětí umístěných v ústavní péči

Po dobu, po kterou je dítě umístěno v ústavní výchově, musí být respektována práva dítěte, stejně tak i jeho potřeby a individuální možnosti.

Právo dítěte být seznámeno se svými právy a povinnostmi

Dítě má právo znát svá práva a povinnosti.⁵⁸ Se svými právy by mělo být dítě seznámeno již při přijetí do ústavního zařízení. V praxi se osvědčilo, pokud ústavní zařízení disponovalo listinným seznamem práv a povinností dítěte, který však byl

⁵⁵ § 48 odst. 2 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách.

⁵⁶ § 48 odst. 4 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách.

⁵⁷ § 74 odst. 2,3 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách.

⁵⁸ § 20 odst. 1 písm. g) zákona č. 109/2002, o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních.

formulován dětmi samými, které již byly v zařízení umístěny. Tím, že děti užívají vlastních formulací a pojmenování toho, co mohou dělat, o co mohou požádat a toho, co dělat musejí, se přichozí děti snáze v systému zorientují, vědí, na koho se mohou obrátit a o co mohou požádat. Zvláště účinné se pak ukázalo, pokud ústavní zařízení v úvodu tohoto poučení zdůrazní dočasnost pobytu.

Právo na společné umístění se svými sourozenci

Dítě má právo na respektování rodinných vazeb.⁵⁹ Velmi důležitý je proto princip respektování vzájemných vazeb mezi sourozenci, kteří by měli být zásadně umístěni do stejného zařízení a v jeho rámci pak i do téže rodinné skupiny. Respektování vzájemných sourozeneckých vazeb je jedním ze základních aspektů, které jsou předmětem kontroly orgánu sociálně-právní ochrany dětí.

Právo na kontakt s rodiči, jinými osobami odpovědnými za výchovu a osobami blízkými formou návštěv

Dítěti je garantováno právo na udržování kontaktu s osobami blízkými, a to formou korespondence, telefonních hovorů i osobních návštěv.⁶⁰ Za naprosto neakceptovatelné je začlenění těchto návštěv (příp. jejich délka a průběh) do systému odměn a postihů vůči dítěti. Vzhledem k tomu, že jeden z primárních cílů je podpora a obnovení původních rodinných vztahů, je vymezený rozsah návštěv neoprávněným omezováním styku dítěte s osobami odpovědnými za jejich výchovu, zejména s rodiči.

Právo dítěte na telefonický kontakt s osobami odpovědnými za výchovu

Rovněž výkon práva na telefonický kontakt není možné zakomponovat do systému odměn a postihů vůči dítěti. Ředitel zařízení nedisponuje oprávněním zakázat, příp. nepředat dítěti telefonický hovor s osobami blízkými s odkazem na represivní opatření

⁵⁹ § 20 odst. 1 písm. d) zákona č. 109/2002, o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních.

⁶⁰ § 20 odst. 1 písm. n) zákona č. 109/2002, o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních.

přijaté vůči dítěti. Je neakceptovatelné, aby dítěti bylo právo na telefonický kontakt omezeno např. z důvodu školního prospěchu či v důsledku neplnění povinností.⁶¹

Právo dítěte na krátkodobý pobyt u rodičů nebo jiných osob

Zákon o výkonu ústavní výchovy výslovně dítěti dává právo na udržování kontaktu s osobami odpovědnými za výchovu. Oprávnění ředitele zakázat pobyt z vážných výchovných důvodů se týká výjimečných situací, kdy existuje reálná obava, že pobyt dítěte v rodinném prostředí je pro dítě z hlediska jeho výchovy nebezpečný. Za takové případy lze považovat zejména ty, v nichž dítě v rámci předchozích pobytů u rodičů netrávilo čas doma, páchalo trestnou činnost, nebylo předáno ve stanovený čas dětskému domovu, příp. se do ústavního zařízení nevrátilo.

Právo na návštěvy kamarádů, spolužáků a přátel

Dítě má právo přijímat v zařízení s vědomím pedagogického pracovníka návštěvy osob, pokud nedošlo k zákazu nebo omezení v rámci opatření ve výchově.⁶² Zákon rovněž umožňuje řediteli zařízení zakázat nebo omezit návštěvy těchto osob. Opatření, která absolutně zakazují spolužákům či přátelům dětí vstoupit do budovy i areálu domova, považuji za nekorektní. Ředitel zařízení je bezesporu oprávněn dítěti omezit nebo zakázat návštěvy takovýchto osob, ale mělo by se jednat o opatření výjimečné, krátkodobé a v návaznosti na konkrétní prohřešek dítěte.

Právo dítěte vyjádřit svůj názor

Dítě má právo formulovat své vlastní názory a svobodně je vyjadřovat ve všech záležitostech, které se jej dotýkají.⁶³ Vytvoření prostoru pro názor a respekt k němu má pro dítě velmi pozitivní efekt. Dává mu pocit, že jeho názor je důležitý, že není jen objektem či pasivním pozorovatelem. Dítě umístěné v ústavní výchově by mělo mít vždy k dispozici kontakty na organizace či instituce zabývající se ochranou práv dětí,

⁶¹ ČERNÁ, E. *Práva a povinnosti dětí umístěných v ústavní péči*. Právo a rodina, 2008, č. 5, str. 19–22. ISSN 1212-866X.

⁶² § 20 odst. 1 písm. o) zákona č. 109/2002, o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních.

⁶³ čl. 12 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte.

včetně kontaktu na svého sociálního pracovníka orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Je to právě sociální pracovník orgánu sociálně-právní ochrany dětí, který by měl rozhovorem s dětmi i s vedením ústavního zařízení odhalit případné nedostatky a neoprávněná omezení práv dětí.

Dítě s nařízenou ústavní výchovou má zároveň i své povinnosti. Jedná se zejména o povinnosti dodržovat předpisy a pokyny k ochraně bezpečnosti a zdraví. Dítě je rovněž povinno podrobit se na výzvu ředitele vyšetření, zda není pod vlivem alkoholu nebo jiné návykové látky. Nejčastěji zmiňovanou povinností je povinnost dodržovat stanovený pořádek a kázeň, plnit pokyny a příkazy pedagogických pracovníků, šetrně zacházet se svěřenými věcmi, dodržovat zásady slušného chování a v osobních věcech dodržovat pořádek a čistotu.

Vytvoření systému pravidel či hodnocení plněných povinností dětí je určitě nutností. Zároveň je však nutné reflektovat princip individuálního trestu za individuální prohřešek či pochybení dítěte. Pouze pasivní poslouchání toho, co říká vychovatel/ka v dětském domově, nestačí k efektivnímu přijetí pravidel a vnitřnímu ztotožnění dítěte s morálními hodnotami. Respektu k pravidlům režimu a názoru druhých může být dítě schopno tehdy, je-li samo respektováno a je-li mu rovněž dán prostor k vlastnímu názoru či utřebenému postoje.⁶⁴

5.6 Vyživovací povinnost rodičů vůči dětem s nařízenou ústavní výchovou

Pokud byla dítěti soudem nařízena ústavní výchova, rodičům vyživovací povinnost nezaniká. Vyživovací povinnost rodičů k dětem vzniká jejich narozením. Povinnost vyplývá přímo ze zákona oběma rodičům a trvá do té doby, dokud děti nejsou schopny se samostatně živit. *Rozhodne-li soud o umístění dítěte do ústavní nebo ochranné výchovy, upraví také rozsah vyživovací povinnosti rodičů.*⁶⁵ Předpokladem pro

⁶⁴ ČERNÁ, E. *Práva a povinnosti dětí umístěných v ústavní péči (2.)*. Právo a rodina, 2008, č. 6, str. 17–20. ISSN 1212-866X.

⁶⁵ § 975 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

rozhodnutí soudu podle tohoto ustanovení je, že byla soudem nařízena ústavní nebo ochranná výchova.

Návrh na stanovení vyživovací povinnosti je soudu povinen podat orgán sociálně-právní ochrany dětí (§ 1 odst. 1 písm. b) zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. Při určování výše výživného se vychází z předpokladu, že děti mají právo se podílet na životní úrovni svých rodičů. Přihlédne se přitom k oprávněným potřebám dítěte v souvislosti s jeho věkem, zdravotním stavem, zájmovou činností a potřebou školních pomůcek. Soud ovšem musí posuzovat i možnosti rodiče, který má výživné platit. Soud tedy vychází z příjmu rodiče, jeho majetku a musí přihlédnout i k dalším případným vyživovacím povinnostem vůči jiným dětem či dalším osobám. Jestliže majetkové poměry rodiče, který má platit výživné, jsou značně nadstandardní, může soud stanovit i to, že část výživného bude vyplácena dítěti pravidelně a část se bude spořit na účet dítěte.

Pokud rodiče neplní svou vyživovací povinnost, ať už z nedbalosti nebo úmyslně, naplňují tím skutkovou podstatu trestného činu zanedbání povinné výživy podle ustanovení § 196 zákona č. 40/2009 Sb., trestního zákoníku.

Vyživovací povinnost rodiče k dítěti musí plnit každý rodič bez ohledu na to, zda je nositelem práv a povinností vyplývajících z rodičovské odpovědnosti, zda je plně svéprávný či nikoli a zda s dítětem žije nebo ne. Z uvedeného vyplývá, že i když je dítě umístěno v ústavní péči, ať už na základě rozhodnutí soudu, nebo na žádost rodičů, rodič není a nemůže být osvobozen od vyživovací povinnosti.⁶⁶

Výživné je nárokem dítěte, které slouží k uspokojení jeho potřeb, se zdůrazněním osobního a rodinného vztahu mezi oprávněným a povinným. Ústav je pouze platebním místem, má však na platbu nárok. Oproti tomu příspěvek na úhradu péče poskytované dětem a nezaopatřeným osobám v zařízeních⁶⁷ je nárokem státu.

Do 31. 3. 1983 rozhodovaly soudy v rámci výživného i o tzv. ošetřovném, novelou č. 132/1982 Sb. bylo rozhodování o ošetřovném vyňato z pravomoci soudu a bylo

⁶⁶ KRÁLÍČKOVÁ, Z. *Vyživovací povinnost rodičů k dětem v náhradní péči*. Právní rozhledy, 2005, roč. 13., č. 9, str. 305. ISSN 1210-6410.

⁶⁷ Dříve ošetřovné, zákonem č. 360/1999 Sb. byla zavedena nová terminologie a původní název nahradilo označení příspěvek na úhradu péče poskytované dětem a nezaopatřeným osobám v zařízení.

svěřeno ústavům, ve kterých se ústavní výchova vykonává. O příspěvek na úhradu péče poskytované dětem a nezaopatřeným osobám v zařízeních je rozhodováno v rámci správního řízení.⁶⁸ Vzhledem k tomu, že děti umístěné v ústavní výchově podléhají různým rezortům, výrazně se liší platby, kterými rodiče přispívají na jejich potřeby.

V současné době je nejvíce dětí umístěno v zařízeních Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. V těchto zařízeních je o výši příspěvku na úhradu péče poskytované dětem a nezaopatřeným osobám v zařízeních rozhodováno konkrétním ústavním zařízením na základě § 27 zákona č. 109/2002 Sb. Jedná se o příspěvek na náklady na ústavní péči, který jsou povinni platit rodiče v určené výši. Příspěvek se určuje pro každého rodiče zvlášť a jeho výše je závislá na věku dítěte, jeho zdravotním stavu, na příjmu rodičů a počtu dětí, k nimž mají rodiče vyživovací povinnosti. V praxi se velmi často stává, že příspěvek rodičům není vůbec stanoven, neboť jsou často příjemci dávky pomoci v hmotné nouzi. Rovněž pokud rodič ústavnímu zařízení doloží, že po zaplacení příspěvku by jeho příjem klesl pod částky životního minima, příspěvek se mu nestanoví. Příspěvek se nehradí za dobu, po kterou je dítě ve výkonu vazby nebo ve výkonu trestu odnětí svobody. Rovněž pokud je dítě na útěku ze zařízení, dochází ke snížení příspěvku o 50 % za každý celý den.

Oproti tomu děti, které byly umístěny do dětských domovů pro děti do tří let a do kojeneckých ústavů, spadají pod rezort Ministerstva zdravotnictví. Zdravotní péče poskytovaná v kojeneckých ústavech, dětských domovech a jeslích je hrazena z rozpočtu zřizovatele.⁶⁹

Jiná situace nastává i u dětí umístěných v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. V těchto zařízeních je poplatkový režim upraven § 42b až 42f zákona č. 359/1999, o sociálně-právní ochraně dětí, a jedná se o tzv. příspěvek na úhradu pobytu a péče. Výše příspěvku je přímo stanovena zákonem.

V oblasti působnosti Ministerstva práce a sociálních věcí je právní režim osob umístěných v ústavech podléhajících tomuto resortu určen zákonem č. 108/2006 Sb.,

⁶⁸ HOLUB, M., NOVÁ, H., PTÁČEK, L., SLADKÁ HYKLOVÁ, J. *Zákon o rodině s komentářem, judikaturou a předpisy souvisejícími*. 9. vydání. Praha: Linde, 2011, str. 400. ISBN 978-80-87212-96-7.

⁶⁹ Podle § 15 odst. 10 zákona č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění.

o sociálních službách. Podle § 74 tohoto zákona hradí rodiče za pobytové služby, za stravu a za péči poskytovanou ve sjednaném rozsahu. Výši této úhrady stanoví obecní úřad podle prováděcího předpisu.⁷⁰

5.7 Sledování výkonu ústavní výchovy

Zákon zakotvuje orgánu sociálně-právní ochrany dětí sledovat dodržování práv dítěte v ústavní péči a ukládá sociálnímu pracovníkovi povinnost pravidelně v ústavním zařízení děti navštěvovat. Je to jedna z možností, jak si ověřit, že jsou respektována základní osobní práva dítěte, že trvají důvody pro pobyt dítěte v ústavním zařízení a že sourozenci byli umístěni do jednoho ústavu, a nebyly tak zpřetrhány citové vazby mezi nimi. Smyslem ustanovení § 29 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, je především sledovat vývoj dítěte a pokud možno řešit jeho osud návratem do biologické rodiny nebo některou z forem náhradní rodinné péče.

Pro zabránění zbytečně dlouhého pobytu dítěte v ústavním řízení ukládá zákon orgánu sociálně-právní ochrany dětí povinnost nejméně jednou za tři měsíce dítě navštívit, přičemž počátek lhůty začne běžet od doby umístění dítěte do ústavu.⁷¹ Delegování povinnosti návštěv na místně příslušný orgán sociálně-právní ochrany dětí je nepřipustný a to ze zcela logických důvodů. Pokud chceme být v sociální práci s dítětem úspěšní, musíme s ním navázat vztah postavený na vzájemné důvěře. Tu lze získat pouze osobním kontaktem s dítětem při opakovaných návštěvách. Rovněž přehled o aktuálních potřebách dítěte předpokládá, že se s ním budeme pravidelně setkávat.

Zákon o sociálně-právní ochraně dětí rovněž upravuje povinnost orgánu sociálně-právní ochrany dětí nejméně jednou za tři měsíce navštívit rodiče dítěte, kterému byla nařízena ústavní výchova. Účelem těchto návštěv je poskytnout rodiči pomoc po umístění dítěte do ústavního zařízení, spočívající zejména v pomoci uspořádat rodinné poměry, které by umožňovaly návrat dítěte do rodiny. Rovněž pomoc při řešení životní

⁷⁰ HOLUB, M., NOVÁ, H., PTÁČEK, L., SLADKÁ HYKLOVÁ, J. *Zákon o rodině s komentářem, judikaturou a předpisy souvisejícími*. 9. vydání. Praha: Linde, 2011, str. 403. ISBN 978-80-87212-96-7.

⁷¹ NOVOTNÁ, V., BURDOVÁ, E., *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Komentář*. 3. vydání. Praha: Linde, 2007, str. 134. ISBN 978-80-86131-72-6.

a sociální situace, včetně hmotné úrovně rodiny, a pomoc při spolupráci s orgány sociálního zabezpečení, úřady práce a dalšími státními a jinými orgány.⁷²

5.7.1 Dozor státního zastupitelství

Státní zastupitelství vykonává mimo jiné i dozor nad místy, kde se vykonává ochranná a ústavní výchova.⁷³ Tento dozor spočívá především v kontrole a v opatřeních k zajištění zákonnosti při výkonu takových rozhodnutí, kterými byla omezena osobní svoboda osoby ve výchovném zařízení. Dozor provádí okresní státní zastupitelství, v jehož obvodě se ústavní či ochranná výchova vykonává. Při výkonu dozoru je státní zástupce oprávněn učinit určité kontrolní úkony, např. může v kteroukoliv dobu navštěvovat místa výkonu ústavní či ochranné výchovy, nahlížet do spisů, do dokladů, hovořit s umístěnými dětmi bez přítomnosti jiných osob apod. Příslušný personál je povinen bez odkladu provést příkazy státního zástupce v tomto směru.⁷⁴

⁷² NOVOTNÁ, V., BURDOVÁ, E., *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Komentář*. 3. vydání. Praha: Linde, 2007, str. 136. ISBN 978-80-86131-72-6.

⁷³ § 4 odst. 1 písm. b) zákona č. 283/1993 Sb., o státním zastupitelství.

⁷⁴ HENDRYCH, D. a kol. *Právní slovník*. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009. ISBN 80-7179-740-5.

6 Hostitelská péče

Pokud se nepodaří dítě vrátit do sanované rodiny a pokud není možné dítě umístit do náhradní rodinné péče, lze využít tzv. hostitelskou péči. Hostitelskou péči jako takovou zákon přímo nedefinuje, nicméně využívá § 30 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí.

Hostitelství lze definovat jako specifickou formu pomoci dětem, které mají nařízenou ústavní výchovu a které nemohou dlouhodobě žít ve své vlastní rodině či rodině náhradní. Pobyt v hostitelské rodině je časově omezený, realizuje se v předem sjednaném režimu, dítě souhlasí s výběrem vhodné rodiny, popřípadě i samo iniciuje oslovení konkrétních žadatelů.⁷⁵

Vzhledem k tomu, že hostitelská péče není stanovena žádným právním předpisem a o pobytu dítěte v hostitelské rodině se rozhoduje analogicky podle § 30 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, musí k délce a místu pobytu dítěte udělit souhlas místě příslušný orgán sociálně-právní ochrany dětí, který se rovněž vyjádří k vhodnosti hostitele. Rovněž je nutné zajistit souhlas zákonných zástupců. To samozřejmě bývá kámen úrazu. Pracovníci ústavní výchovy totiž často neumějí vysvětlit biologickým rodičům, jaké výhody jejich dětem může přinést návštěva v hostitelské rodině, především jak je pozitivně může ovlivnit fungující rodinné prostředí.

Hostitelská péče nenahrazuje jiné typy náhradní rodinné péče, zejména není cestou k rychlejšímu „získání dítěte“, zejména do osvojení.⁷⁶

6.1 Podmínky na straně žadatelů o hostitelskou péči

Hostitelská rodina musí být ekonomicky stabilní. Není možné, aby jejím jediným příjmem byly dávky státní sociální pomoci či dávky hmotné nouze. Hostitelská rodina se totiž o dítě stará i po materiální stránce (myšleno běžné výdaje), ústavní zařízení, kde

⁷⁵ PRŮŠOVÁ, L. *Poznámky k praktickému výkonu ústavní výchovy*. In: Pocta Sentě Radvanové k 80. narozeninám. 1. vydání. Praha: ASPI – Wolters Kluwer, 2009, str. 431. ISBN 978-80-7357-432-1.

⁷⁶ PRŮŠOVÁ, L. *Poznámky k praktickému výkonu ústavní výchovy*. In: Pocta Sentě Radvanové k 80. narozeninám. 1. vydání. Praha: ASPI – Wolters Kluwer, 2009, str. 432. ISBN 978-80-7357-432-1.

dítě pobývá, je pouze povinné dítě na návštěvu přiměřeně vybavit (oblečení, kapesné). Pokud dítě pobývá v hostitelské rodině i přes noc, musí mít zajištěné samostatné a vyhovující lůžko a dostatečné soukromí.

Věk hostitelů by měl být přiměřený, tzn. osmnáctiletý věkový rozdíl. Rovněž jejich zdravotní stav by měl odpovídat rozsahu stanovených kontaktů a jejich charakteru.

Hostitel a jeho širší rodina musí s přijetím dítěte souhlasit a musí být v kontaktu se zařízením pro výkon ústavní výchovy dítěte. Rovněž musí respektovat právo dítěte i jeho domácího zařízení na okamžité zrušení pobytu dítěte v hostitelské rodině. Pokud má hostitelská rodina své vlastní děti, je nezbytně nutné zjistit i jejich stanovisko k možnosti hostitelské péče. Pokud děti v rodině nemají o hostitelství zájem, nemůže být hostitelská péče realizována.

Zákonem není upravena žádná forma odborné přípravy žadatelů o hostitelskou péči. Podle mého názoru to je problém. Žadatelé by měli procházet kurzem minimálně z toho důvodu, aby se seznámili s určitými specifiky dětí v ústavní výchově a s potenciálními problémy, které mohou během jejich pobytu v rodině nastat. Rovněž by hostitelům v rámci kurzu měl být umožněn náhled na jejich vlastní předpoklady pro přijetí dítěte tak, aby neměli nereálná očekávání a nebyli zaskočeni a překvapeni tím, jak se dítě chová a jaké je. Všechny tyto důvody mluví podle mě pro to, aby byla zákonem stanovena odborná příprava žadatelů a aby bylo možné případně zabránit jakémukoliv zneužití těchto dětí.

6.2 Děti vhodné pro hostitelskou péči

Zákon nestanovuje žádné podmínky výběru, ale dle komentáře by návštěvy u jiných fyzických osob měly být umožněny především dětem, jejichž návrat do původní rodiny je nepravděpodobný a svěření do náhradní rodinné péče nereálné. Jedná se tedy především o děti starší, a to i z toho důvodu, že je u nich velká pravděpodobnost, že v ústavní výchově zůstanou dlouho (často až do zletilosti), a právě proto by po ně mělo být přínosem, kdyby poznaly rodinné prostředí.⁷⁷ Hostitelská péče není příliš vhodná

⁷⁷ NOVOTNÁ, V., BURDOVÁ, E., *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Komentář*. 3. vydání. Praha: Linde, 2007, str. 147. ISBN 978-80-86131-72-6.

u mladších dětí (zhruba ve věku do 8 let), neboť takové děti si velice rychle vytvoří citovou vazbu a návrat zpět do ústavního zařízení je pro ně velmi traumatizující.

Výběru dětí vhodných pro hostitelskou péči musí být věnována patřičná pozornost, a to především ze strany vedení ústavních zařízení. Rovněž je nutné posoudit tělesnou a duševní úroveň vývoje dítěte, včetně jeho specifik a nároků. Na základě takového posouzení pak může být zvolena příhodná forma hostitelské péče a vybrání nejvhodnějších hostitelů.

Zkušenosti z hostitelské péče jednoznačně potvrzují, že hostitelská péče je pro děti v ústavní výchově přínosem a je v rámci reformy ústavní výchovy nutné tuto doplňkovou činnost rozvíjet.⁷⁸

⁷⁸ PRŮŠOVÁ, L., *Poznámky k praktickému výkonu ústavní výchovy*. In: Pocta Sentě Radvanové k 80. narozeninám. 1. vydání. Praha: ASPI – Wolters Kluwer, 2009, str. 433. ISBN 978-80-7357-432-1.

7 Praktické problémy spojené s výkonem ústavní výchovy a s péčí o ohrožené děti

Problémů, které s sebou ústavní výchova a vůbec péče o ohrožené děti přináší, je obrovské množství. Je to velice citlivá oblast, která je snadno mediálně zneužitelná a v níž je orientace velice náročná.

Právní předpisy v oblasti ochrany dětí a rodiny na sebe často nenavazují, spolupráce mezi jednotlivými rezorty je omezená, chybí spolupráce orgánu sociálně-právní ochrany dětí a ústavních zařízení, odděluje se práce s dítětem a práce s rodinou.

Problémy můžeme najít i na straně justice. Rychlost soudních řízení je poměrně vysoká, nejedná se o dlouhé řízení ve věci, nicméně soudci nevyužívají možnosti dítě v ústavním zařízení navštívit a přímo vyslechnout ani společně s orgánem-sociálně právní ochrany dětí provést sociální šetření. To je samozřejmě problém vytíženosti justice a nedostatku soudců i času. Mezi často zmiňované nedostatky na straně soudů patří i přílišná formálnost v rozhodování o umístění dítěte v ústavním zařízení, aniž by si soud udělal představu o dítěti i o zařízení, kam ho svým rozhodnutím posílá, a také zbytečně dlouhý pobyt dítěte v ústavu i vysoký počet dětí v některých ústavech, což neumožňuje individuální přístup. Vysoký počet dětí je pak přisuzován nedostatečné nabídce podpůrných sociálních a zdravotních služeb určených dětem a rodinám.⁷⁹

Nedostatky můžeme najít i po rozhodnutí o nařízení ústavní výchovy, kdy chybí sociální práce s rodinou v takové intenzitě, aby důvody, které vedly k nařízení ústavní výchovy, byly odstraněny a dítě se mohlo co nejrychleji vrátit do své původní rodiny. Na obranu pracovníků ústavních zařízení a orgánu sociálně-právní ochrany dětí považují za nutné uvést, že někdy prostě není možná jakákoliv práce s rodinou a dítě opravdu nelze zpět do rodiny vrátit. Často chybí rodičům osobní motivace na úpravě situace. Pokud se dítě vrací zpět do rodiny, nebývá přijato (často jiný partner rodiče, nový sourozenec) a uchyluje se do závadové party. Většinou má rodina za cíl jen

⁷⁹ MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ H., BALDOVÁ, L. *Individuální plánování služeb u ohrožených dětí a mládeže s důrazem na mladistvé odcházející z ústavní výchovy*. 1. vydání. Praha: Občanské sdružení Člověk hledá člověka, 2008, str. 7. ISBN 978-80-254-2756-9.

zrušení ústavní výchovy a není schopná změnit své výchovné stereotypy. Sanace rodiny je možná jen v případech, v nichž rodina nějakým způsobem fungovala (výchovně či citově). V případě, že se jednalo o narušení citových vazeb mezi dítětem a rodičem nebo o selhání výchovné funkce rodiny, nebývá sanace rodiny v krátkém časovém úseku úspěšná.⁸⁰ Rodiče možná intuitivně chápou svoji roli, ale neumí a často se ani nechtějí jako rodiče realizovat. Děti se je zoufale snaží k zájmu o ně přimět, pokud ale rodiče nespolupracují, nastává u dětí často pocit marnosti a osamocení. Častý problém biologických rodičů je pak neplnění slibů daných dětem.

Další úskalí ústavní výchovy mohou spočívat v nevhodné organizaci činností vychovatelů v ústavních zařízeních a nedostatečné informovanosti dětí umístěných v zařízeních. Výzkum týkající se činností vychovatelů v dětských domovech ukázal, že dominantními jsou příprava dětí na školu, úklid, praní a zajišťování stravy. Na činnosti sloužící k aktivnímu rozvoji dětí pak vychovatelům zbývá velmi málo času.⁸¹

S dítětem umístěným v ústavní výchově je vhodné přiměřeně k jeho věku a rozumové vyspělosti probrat nejen otázky spojené s přítomností, ale i s minulostí (co se stalo, co bylo špatně) a s budoucností.⁸²

Velkým problémem jsou často nadstandardní materiální podmínky, které dětem ústavní zařízení poskytují. Děti do ústavní výchovy často přichází z prostředí s nízkou sociální úrovní. To, že se stát či sponzoři snaží dětem „kompenzovat“ neradostné dětské zážitky, ať již opakovanými pobyty v zahraničí, či drahými dárky k Vánocům, může v dětech vzbuzovat pocit, že se o ně stát v jejich budoucím životě vždycky postará. Rovněž návrat do rodinného prostředí s nízkou životní úrovní pak může být pro dítě frustrující.

Přes všechna úskalí ústavní výchovy se stále větší počet odborníků shoduje na její potřebnosti. Ne všechny děti je možné umístit do náhradní rodinné péče. Ne všechny rodiny se podaří sanovat. Zejména pro některé starší děti a děti, které za sebou mají

⁸⁰ PRŮŠOVÁ, L. *Poznámky k praktickému výkonu ústavní výchovy*. In: Pocta Sentě Radvanové k 80. narozeninám, 1. vydání. Praha: ASPI – Wolters Kluwer, 2009, str. 431. ISBN 978-80-7357-432-1.

⁸¹ ŠKOVIERA, A. *Dilemata náhradní výchovy*. 1. vydání. Praha: Portál, 2007, str. 106. ISBN 978-80-7367-318-5.

⁸² ŠKOVIERA, A. *Dilemata náhradní výchovy*. 1. vydání. Praha: Portál, 2007, str. 122–125. ISBN 978-80-7367-318-5.

specifickou životní zkušenost (týrání, opakované vrácení z náhradní rodiny), je ústavní zařízení prostředím, kde se cítí bezpečněji a kde mohou naplnit svou potřebu patřit do skupiny vrstevníků. Přechodný pobyt v kolektivní péči je pro tyto děti vhodnější než prostředí s vysokým stupněm intimity a emocionality. O vhodnosti ústavní převýchovy lze mluvit také v souvislosti se specifickou částí dětí a mládeže, která se dopouští trestné činnosti nebo se vyznačuje extrémními poruchami chování.⁸³ Ústavní výchova také chrání dítě od rozvráceného rodinného systému a vytyčuje normy, prostřednictvím kterých si část dětí poprvé uvědomuje odpovědnost za své chování.⁸⁴

⁸³ ŠKOVIERA, A. *Dilemata náhradní výchovy*. 1. vydání. Praha: Portál, 2007, str. 95–96. ISBN 978-80-7367-318-5.

⁸⁴ JANSKÝ, P., ZUKLÍNOVÁ, M. *Problémové dítě a náhradní výchovná péče ve školských zařízeních: instituty rodinného práva*. 1. vydání. Hradec Králové: Gaudeamus, 2004, str. 93.

8 Současné možnosti péče o děti v dětských domovech

Velmi se mi líbí koncepce „Dobrého dětského domova“, která byla přednesena Antoníí Bořovou a Bc. Terezou Jandovou na VIII. celostátním semináři o aktuálních otázkách náhradní rodinné péče a která vychází z příkladů dobré praxe ve dvou nestátních dětských domovech. Východiskem tohoto konceptu je myšlenka, že dítě se v zařízení – dětském domově – musí cítit bezpečně. Koncepce práce je postavena na základech vzájemného respektu, partnerství, na otevřené komunikaci a na jasně definovaných pravidlech a hranicích. Dětský domov, který dokáže toto vše vytvořit a k tomu respektovat osobní historii dítěte potažmo jeho rodiny, je chápán jako jedna z možných cest péče o ohrožené děti.⁸⁵ V příloze A této práce jsou ocitovány hlavní zásady, které z této koncepce vycházejí a které jsou základním stavebním kamenem pro dobrý dětský domov.

8.1 Právo na dětství – národní strategie ochrany práv dětí

Vláda České republiky schválila dne 4. ledna 2012 Národní strategii ochrany práv dětí „Právo na dětství“. Jejím cílem je vytvořit systém, který zajistí důslednou ochranu všech práv každého dítěte a naplňování jeho potřeb, systém podporující zvyšování kvality života dětí a rodin, eliminující diskriminaci a nerovný přístup k dětem a podporující všestranný rozvoj dítěte v jeho přirozeném rodinném prostředí, případně v náhradním rodinném prostředí, to vše za participace dítěte na rozhodovacích procesech, které se ho bezprostředně dotýkají.

Mezi klíčové aktivity uvádí Národní strategie ochrany práv dětí vytvoření systému podpory rodin a sítě terénních, ambulantních a dalších služeb, který zajistí péči o děti v rodinném nebo náhradním rodinném prostředí a transformaci stávajících zařízení ústavní péče na poskytovatele těchto služeb. Provedená opatření v systému péče

⁸⁵ BOŘOVÁ, A., JANDOVÁ, T. Současné možnosti péče o děti v dětských domovech: Zpráva o konferenci. In: *Náhradní rodinná péče a transformace systému péče o ohrožené děti v České republice: Aktuální otázky náhradní rodinné péče, VIII. celostátní seminář konaný ve dnech 1. a 2. 10. 2008*. Brno: TRIADA poradenské centrum, o. s., 2008, str. 53-59. ISBN 978-80-254-3353-9.

o ohrožené děti tak mají vést k legislativnímu ukotvení věkové hranice, pod níž nelze děti umisťovat do ústavní péče (tři a následně sedm let).⁸⁶

Názory, které převládají mezi zastánci transformace, jsou takové, že ústavní výchova není pro dítě dobrá. K odebrání dítěte z rodiny má docházet jen v nejnútnejších případech, jako je například týrání, zneužívání a skutečné zanedbávání, a to co nejrychleji a bez zbytečného váhání. Pokud už dítě musí být z rodiny odebráno, je potřeba najít řešení nejlépe v rámci široké rodiny a zároveň i řešení, které bude pro rodinu nejakceptovatelnější. Práce sociálních pracovníků ústavních zařízení a sociálních pracovníků orgánu sociálně-právní ochrany dětí by se měla zaměřit na práci v terénu a na práci s rodinou dítěte. Sociální pracovníci i další odborníci musí být pro rodiny především partnery, ne jen nositeli represe. V oblasti hodnocení ohroženého dítěte a rodiny je také třeba stanovit jasnější pravidla.⁸⁷

Poslanecká sněmovna přijala dne 6. září 2012 novelu zákona o sociálně-právní ochraně dětí, která vstoupila v platnost od 1. 1. 2013. Dle slov tehdejšího ministra práce a sociálních věcí Jaromíra Drábka *„(p)řijatá novela řeší nejen zkvalitnění a standardizaci práce orgánů sociálně-právní ochrany dětí a pověřených organizací, ale klade důraz i na prevenci a včasnou pomoc ohroženým rodinám, zvyšuje podporu pěstounské péče a vytváří podmínky pro vznik a rozvoj služeb pro práci v rodinách a podpůrných a odlehčovacích služeb pro všechny stávající i budoucí pěstouny.“*

Novela přinesla zásadní novinky týkající se závazných postupů pro činnost orgánů sociálně-právní ochrany dětí a dalších účastníků systému (např. ukládá OSPOD nést odpovědnost za řízení případu, koordinovat činnosti subjektů se vztahem k ochraně práv dítěte, pověřuje OSPOD pravidelně vyhodnocovat práci s rodinou, vytvářet individuální plány ochrany dítěte, objednávat a zajišťovat služby, pořádat případové konference, klade důraz na potřebu dítěte vyrůstat v rodinném prostředí s cílem postupného

⁸⁶ *Národní strategie ochrany práv dětí* [online]. APSS ČR, 2012 [cit. 2014-03-22]. Dostupné z: <http://www.apsscr.cz/intranet/dokumenty/read.php?70,572>

⁸⁷ ZMUDA, P. *Jak to vidí...: A zase ta transformace* [online]. Čí je dítě, 2012 [cit. 2014-03-22]. Dostupné z: <http://www.cijedite.cz/?nav=temata/jak-to-vidi/jak-to-vidi....html&comment=17>

utlumení ústavní péče apod.), zavádí standardy kvality práce⁸⁸ a nastavuje minimální rámec činnosti pro všechny subjekty v systému, přináší rozvoj náhradní rodinné péče a celkově zvyšuje podporu pěstounské péče (zvýšení odměn pěstounům, diferenciaci příbuzenské pěstounské péče prarodičů v oblasti hmotného zabezpečení, zavádí nové pojmy: osoby pečující a osoby v evidenci apod.), upravuje pěstounskou péči na přechodnou dobu a upravuje finanční zabezpečení rodin s dětmi v pěstounské, poručenské péči a péči na přechodnou dobu.⁸⁹

Tyto změny však také mají i své kritiky ze stran odborníků. Vědecká rada České lékařské komory (dále jen VRČLK) vydala stanovisko k plánovanému zrušení kojeneckých ústavů a dětských domovů pro děti do tří let, ve kterém vyjádřila své výrazné znepokojení nad plánovanou transformací, která by mohla vést k rychlému a zásadnímu zhoršení péče o ohrožené děti. Podle VRČLK jsou „*kojenecké ústavy a dětské domovy pro děti do tří let odbornými zdravotnickými zařízeními a nelze je obratem změnit na zařízení sociálně-právní ochrany. Došlo by tím k výraznému zhoršení lékařské a ošetrovatelské péče, neboť zařízení sociálně-právní ochrany nejsou na rozdíl od zařízení zdravotnických vybavena lékaři, klinickými psychology, fyzioterapeuty a dalšími odborníky. Ve zdravotnických zařízeních pro výkon ústavní péče jsou často umístěny děti s různými typy postižení, které vyžadují profesionální lékařskou a ošetrovatelskou péči. Tyto děti není snadné a často ani možné předat do náhradní rodinné péče. Budou pak ze sociálních důvodů zůstávat hospitalizovány na dětských odděleních, tedy na lůžkách akutní péče. VRČLK se domnívá, že rušení stávajících zařízení by mělo následovat až po vybudování nového systému, jinak některým dětem hrozí, že zůstanou bez patřičné odborné péče. Pokud se nejprve vybuduje kvalitní a funkční systém profesionální pěstounské péče, logicky dojde k postupnému zániku ústavních zařízení bez násilného zásahu státu“.*⁹⁰

⁸⁸ Standardy jsou souborem kritérií, jejichž prostřednictvím je určena úroveň kvality poskytované sociálně-právní ochrany při postupu orgánů SPO ve vztahu k dětem, rodičům a jiným osobám odpovědným za výchovu.

⁸⁹ *Projekt náhradní rodinné péče. Novela zákona* [online]. Adopce.com, 2010 [cit. 2014-04-04]. Dostupné z: <http://www.adopce.com/novela-zakona/>

⁹⁰ *Stanovisko VR ČLK na ochranu dětí z kojeneckých ústavů a dětských domovů* [online]. Česká lékařská komora: Camera medica bohemia, 2011 [cit. 2014-04-4]. Dostupné z: [http://www.lkcr.cz/aktuality-322.html?do\[loadData\]=1&itemKey=cz_99300](http://www.lkcr.cz/aktuality-322.html?do[loadData]=1&itemKey=cz_99300)

K rušení kojeneckých ústavů jsou kritičtí i někteří pracovníci těchto zařízení – zdravotní sestry i samotní ředitelé. Podle nich děti od narození do tří let vůbec do pěstounské péče na přechodnou dobu nepatří. Obávají se nedostatku odborníků, kterých je třeba k odborné péči o odmítnuté a postižené děti. Riziko spatřují především v tom, že kvalitní pěstoun (na přechodnou dobu) musí zákonitě k dítěti a dítě k němu silně citově přilnout. Pokud ale bude dítě určeno k adopci, musí takto vzniklý vztah později zbořit. Dítě pak čeká ještě jednou stejné trauma, jaké zažilo při odmítnutí biologickou matkou, a získá pocit, že nebylo dost dobré, aby v náhradní pěstounské rodině zůstalo.⁹¹ Zastánci reformy nicméně tvrdí, že pokud se dítě dokáže vztahově připoutat k jedné pečující osobě, bude to umět i k dalším osobám, které jej citlivě přijmou. Pevný vztah, který si dítě vytvoří s pěstounem na přechodnou dobu, mu umožní, aby to dokázalo i s těmi, kteří ho přijmou do péče po těchto pěstounech.⁹² Osobně s tímto názorem nesouhlasím. Nemyslím si, že je dobře, aby dítě několikrát citově přilnulo k různým pěstounům. Každý, kdo pracuje s dětmi, které prošly ústavní výchovou, potvrdí, že několikrát „vrácené“ dítě je zklamané, citově ploché a jakákoliv další podobná zkušenost jej zcela citově deformuje. Ostatně ani pro rodinu pěstouna na přechodnou dobu není situace úplně růžová. Osoba, která se rozhodla stát pěstounem na přechodnou dobu, prošla školením, byla testována, byla vybrána a pokud se dokáže citově neangažovat (což mně osobně přijde naprosto nemožné), může později dítě předat dál k adopci. Jaksi se pozapomnělo na jednu z podmínek, která je u pěstounské péče na přechodnou dobu, a sice že pěstoun na přechodnou dobu musí mít své vlastní děti. To je samozřejmě v pořádku. Nedovedu si ale představit situaci, jak pěstoun bude svým dětem vysvětlovat, že to milé děťátko, které s nimi několik měsíců žilo, teď předají „jiným rodičům“ a vezmou si zase nového „bratříčka“. Opravdu si myslíme, že to s biologickými dětmi pěstouna nic neudělá? Ptá se někdo také na jejich názor?

Odpůrce reformy nalezneme i mezi lidmi, kteří se práci s ohroženými dětmi věnují mnoho let, a mají tak k této problematice nejbližší. Sociální pracovnice Zdeňka Brožová,

⁹¹ MATULÍK, R. Jedna teta místo čtyř. *Mladá fronta DNES*, 20. 1. 2012, s. 12.

⁹² ČERNÁ, R. Jak to vidí...: *Proč se pěstouni zvládnou postarat o děti dosud umístované do kojeneckých ústavů?* [online]. Čí je dítě?, 2011 [cit. 2012-04-04]. Dostupné z: <http://www.cijedite.cz/?nav=temata/jak-to-vidi/jak-to-vidi...html&comment=18>

oceněná Nadací Terezy Maxové za mimořádné počiny v péči o ohrožené děti, tvrdí, že naše dětské domovy jsou na špičkové úrovni, rodinného typu. Je skeptická především k rychlosti, jakou chce vláda dosáhnout převzetí role dětských domovů pěstouny. I když je sama pěstounka, nevěří, že by se v tak krátké době našlo tolik kvalitních pěstounů, kteří by svou práci dělali se zájmem a z přesvědčení. Navíc podle ní tvůrci zákonů lidem z praxe málo naslouchají, přičemž by mělo jít především o zájem dětí a ne o nový zákon.⁹³

Pravdou je, že politici se řídí úplně jinou logikou než ti, kdo jsou s dětmi v přímém kontaktu a jde jim o jejich prospěch.⁹⁴

⁹³ VONDRA, V. Zlaté srdce Zdeňky Brožové pro reformu nebije. *Edice Otvíráme: Magazín nejen o českých dětech*, únor 2012, II., č. 1, s. 11–15.

⁹⁴ ŠKOVIERA, A., *Dilemata náhradní výchovy*. 1. vydání. Praha: Portál, 2007, str. 69–71. ISBN 978-80-7367-318-5.

9 Problematika dětí odcházejících ze zařízení ústavní výchovy

Současný systém péče o děti a mládež vyrůstající v dětských domovech bohužel neřeší období po odchodu mladého člověka z dětského domova. Část dětí se vrací do prostředí původní vlastní rodiny, kam se postupně začlení, další část se po odchodu z dětského domova nemá vůbec kam vrátit – jejich původní rodina se rozpadla, je nefunkční, někteří ani zpět ke své rodině nechtějí. Pro úspěšné začlenění těchto mladých lidí do života je především podstatné zvládnutí přechodného období po odchodu z dětského domova. Současný systém přechod vůbec neřeší, přestože je období osamostatňování se nejdůležitější etapou pro budoucí život.

Mladý člověk může v ústavním zařízení zůstat do dvaceti šesti let. Od osmnácti let (pokud nemá prodlouženou ústavní výchovu do devatenácti) se zařízením, ve kterém je umístěn, sepisuje dohodu o prodloužení pobytu. Dohoda může trvat po dobu, dokud „se soustavně připravuje na budoucí povolání“. Mladý člověk, který odchází, má podle zákona nárok na odchodné. Jeho výše je upravena vnitřním řádem každého zařízení a činí maximálně dvacet tisíc korun.

Mladí lidé, kteří odcházejí ze zařízení ústavní výchovy, často trpí psychickou deprivací, která je jednak způsobena selháním či ztrátou rodinného zázemí, jednak následným dlouhým pobytem v ústavní péči, poruchou zasahující celou osobnost dítěte.⁹⁵ Často jsou tyto děti nedostatečně osobně motivovány k dokončení jakéhokoli vzdělání. To je také jeden z nejzásadnějších důvodů jejich následného selhávání, neboť je velmi snížena jejich šance uplatnit se na trhu práce. Děti, které odcházejí z ústavní výchovy a dosahují nízké úrovně školního vzdělání, mají sníženou schopnost sociální integrace, potíže v navazování vztahů a jsou výrazně ohroženy sociálně-patologickými vlivy než děti vychované v kvalitní rodině.⁹⁶ Mnohé pak končí mezi nezaměstnanými, nemohou si udržet bydlení a jsou strhávány ke společensky nežádoucím činnostem.

⁹⁵ GOTTWALDOVÁ, M. *Dlouhodobá příprava dětí s nařazenou ústavní výchovou na vstup do samostatného života* [online]. Centrum J. J. Pestalozziho, o.p.s., 2006 [cit. 2014-04-11]. Dostupné z: http://www.otevridvere.cz/download/metodicka_prirucka.pdf

⁹⁶ MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H., BALDOVÁ, L. *Individuální plánování služeb u ohrožených dětí a mladistvých*. 1. vydání. Praha: Občanské sdružení Člověk hledá člověka, 2009. ISBN 978-80-254-2756-9.

Určitě bychom neměli opomíjet i fakt, že většinová společnost mladým lidem, kteří opouštějí ústavní zařízení, jejich resocializaci nijak neusnadňuje.

9.1 Obtíže mladých lidí opouštějících ústavní výchovu

Mladí dospělí, kteří odcházejí z ústavních zařízení, mají dle Matouška i Gottwaldové nejčastěji tyto problémy:

- Neschopnost hospodařit s finančními prostředky,
- nemožnost zajistit si z vlastních prostředků bydlení,
- nedostatečná důvěra ve vlastní schopnost vést normální život,
- vztahová naivita, rychlé navazování přátelství, nadměrná důvěřivost,
- neznámé prostředí bez původních přátel a kamarádů, opuštění důvěrně známého prostředí, ztráta pocitu jistoty a bezpečí,
- problémy při plnění rodičovské role, neschopnost navázat trvalé a kvalitní mezilidské vztahy,
- nedostatečná připravenost na situace, které se týkají partnerského a sexuálního života a vztahů,
- nedostatečné dovednosti v oblasti spolupráce.

Pokud chceme, aby mladí lidé, kteří opouštějí ústavní výchovu, měli vstup do života méně komplikovaný, je potřeba, aby byli na odchod dostatečně připraveni. Je nutné s dětmi denně o odchodu hovořit – kam půjdou, kde budou pracovat, případně jaké dávky budou pobírat. A kdy s přípravou dítěte na odchod začít? Určitě ne až poslední rok. Je potřeba děti vybavit dovednostmi, jako je finanční hospodaření, plánování, péče o sebe a přebírání zodpovědnosti, a to v takové míře, která přísluší jejich věku. Ideální je pracovní zkušenost získaná během letních brigád. Pokud si děti vydělají vlastní peníze, se kterými mohou naložit, jak budou chtít, je to pro ně velice cenná zkušenost.

Často se mluví o tom, že děti z dětských domovů později páchají trestnou činností, že většina bezdomovců prošla dětským domovem apod. Obecně převládá ve veřejném mínění hodně mýtů. Třeba představa, že si dítě neumí ukrojit a namazat chleba. Jde spíš

o míru poškození traumatem, které si dítě odžilo. A o to, do jaké rodiny se vrací či z jaké přišlo. Zobecňovat je těžké. Za co vlastně může dětský domov? Když do dětského domova přijde dítě v patnácti letech, už je to přece skoro hotový člověk. Kdo je odpovědný za to, když se to nepovede v rodině? Společnost? Rodiče? Geny? Těžko říct. Vždycky je to souhra okolností a vlivů.

9.2 Možnosti bydlení

Po odchodu z ústavní výchovy jsou možnosti bydlení značně omezené. Zatímco jistou dobu ho stát zajišťoval, najednou tomu tak není. Mladí lidé mají v podstatě tři možnosti následujícího bydlení. Je to návrat k původní rodině, obstarání si vlastního bydlení a domy na půl cesty. Každá z těchto možností má své výhody i nevýhody a těžko říct, která varianta bude pro mladou osobu nejlepší.

Návrat k původní rodině bývá poměrně častý a to především z důvodu nedostatku finančních prostředků na vlastní bydlení. Jedná se také o nejrizikovější faktor. Pokud s rodinou nebylo dostatečně odborně pracováno nebo pokud rodina jakoukoliv spolupráci odmítala, vrací se mladý člověk do rodinného prostředí stejně patologického, ze kterého bylo předtím odebráno. Může pak docházet i k takovým jevům, jako je okradení dítěte a zneužití jeho důvěry těmi nejbližšími.⁹⁷

Pokud si mladý člověk zvolí cestu vlastního bydlení, jedná se často o ubytovny. Kvalitních ubytoven však dnes není mnoho. Na pronajmutí bytu většinou nemá peníze. I proto je velice důležité, aby byl svými vychovateli z dětských domovů motivován, aby odchodné použil na kauci na byt, aby, když odchází, měl práci, vyřízené dávky apod.

Často využívanou variantou jsou i domy na půl cesty. Jedná se o zařízení, která poskytují pobytové služby pro osoby zpravidla do 26 let věku, které po dosažení zletilosti opouští školská zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, pro osoby z jiných zařízení pro péči o děti a mládež a pro osoby, které jsou propuštěny z výkonu trestu odnětí svobody nebo ochranné léčby. Mezi základní služby, které tato zařízení poskytují, patří ubytování, zprostředkování kontaktu se společenským prostředím,

⁹⁷ GOTTWALDOVÁ, M. *Dlouhodobá příprava dětí s nařízenou ústavní výchovou na vstup do samostatného života* [online]. Centrum J. J. Pestalozziho, o.p.s., 2006 [cit. 2014-04-11]. Dostupné z: http://www.otevridvere.cz/download/metodicka_prirucka.pdf

sociálně terapeutické činnosti a pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a obstarávání osobních záležitostí.⁹⁸

Dům na půl cesty by měl svým klientům pomoci získat stálé bydliště a zaměstnání, dále pak sociální dovednosti (nakupování – zacházení s penězi, vedení vlastní domácnosti, běžné společenské vazby – ne pouze ústavní apod.). Vedle toho je důležitá psychická a citová stabilizace klientů, aby byli schopni vést samostatný život mimo ústav, navazovat hodnotné mezilidské vztahy, aby nebyli odkázáni na záchrannou sociální síť.⁹⁹ Bydlení je časově omezené (zpravidla na jeden rok). Klient uzavírá se zařízením smlouvu o poskytování služby, kde se zároveň zavazuje dodržovat jednoduchá pravidla (o čistotě, bezpečnosti, aktivní spolupráci, finančním příspěvku a délce pobytu).

Domy na půl cesty bývají nejčastěji zřizovány různými občanskými sdruženími, příp. kraji v rámci projektů spolufinancovaných Evropskou unií.

⁹⁸ zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách.

⁹⁹ *Dům na půl cesty, Kralupy nad Vltavou* [online]. Arcidiecézní charita Praha, 2014 [cit. 2014-04-11]. Dostupné z: <http://praha.charita.cz/sluzby/kralupy/dum-na-pul-cesty/>

10 Závěr

České republice je často vytykáno, že počet dětí vyrůstajících v ústavních zařízeních je alarmující. Kritika se týká především kojeneckých ústavů a dětských domovů pro děti do tří let. V příloze B a C této práce jsem umístila poslední dostupné statistiky, které se týkají počtu dětí v zařízeních ústavní výchovy a počtu dětí v náhradní rodinné péči. Z těchto statistik vyplývá, že dětí umístěných v ústavní péči v České republice je skutečně hodně, nicméně jejich počet má rok od roku mírně klesající tendenci, v porovnání s počtem dětí umístěných v náhradní rodinné péči, jejichž tendence je spíše stoupající.

Ústavní péče nikdy nemůže nahradit péči rodiny. I MUDr. Matějček říkával, že „i ta nejspínavější mámina sukně je pořád mámina sukně“. V našem státě bohužel selhává primární prevence, a pokud se nepodaří zajistit dětem kvalitní náhradní rodinu, musí existovat instituce typu ústavní výchovy. Rovněž bych ráda podotkla, že dětské domovy podléhají tvrdé kontrole, ať už se jedná o kontrolu ze strany finančního úřadu, státního zastupitelství, České školní inspekce, nebo o kontrolu bezpečnosti práce či kontrolu sociálních pracovníků, kteří přímo hovoří s dětmi.

Mrzí mě, že dětské domovy bývají tak často očeřovány. Nesmírný tlak je na ně vytvářen převážně médii. Pochopitelně existují dobré a špatné dětské domovy, stejně jako dobří i špatní učitelé atd. Dětské domovy však za posledních deset let udělaly s dětmi velký kus práce. Proč by se jinak děti, které vstoupily do života, neustále vracely do dětského domova pochlubit se se svými životními úspěchy? Zařízení ústavní výchovy prošla během posledních let transformací, jejímž cílem bylo především zvýšení kvality práce a dostupnosti služeb pro ohrožené děti a rodiny, snížení počtu dětí umístěných ve všech typech ústavní péče a zamezení velkého přílivu dětí do ústavní péče. V tomto ohledu se uskutečnila i řada důležitých změn v legislativní oblasti, které mají svůj odraz v náhradní rodinné i institucionální výchově. Řada věcí se povedla, některé ne tak docela.

Největší problém vidím stále v rodině a v absenci primární a mnohdy i sekundární prevence. Stát se umí postarat o dítě v ústavu, ale pravděpodobně není v jeho moci

zajistit prevenci. Proč se stát nezabývá tím, kde je opravdový problém? Primárně je potřeba lépe pracovat s biologickou rodinou, věnovat se prevenci alkoholismu rodičů a podporovat rodiny s dětmi. Je potřeba zajistit kvalitní terénní sociální práci a dobře organizovat pomoc a informovanost rodin. Nařízení ústavní výchovy nikdy nesmí suplovat opatření z oblasti sociální pomoci rodině v nouzi. K separaci dítěte musí docházet jen ve výjimečných případech, kdy selhaly všechny předcházející formy podpory rodičovství.

Transformaci systému péče o ohrožené děti nelze začít rušením ústavů, aniž by byl vybudován alternativní systém. V roce 2011 proběhla médií zpráva, že naše vláda se rozhodla do roku 2013 ukončit provoz kojeneckých ústavů. Tento krok nás měl posunout k moderní západní Evropě. Dnes už je jisté, že za dva a půl roku se nepodařilo vybudovat alternativní systém, tak silný, aby byl schopen přijmout i ty děti, které vlastně dnes nikdo nechce. Naše společnost v současné době na alternativní systém, na rozdíl od ostatních států, není nastavena. Nalézt a vyškolit dost kvalitních pěstounů je náročné a tato práce bude vyžadovat delší čas. Pěstouni totiž musí být výborně připraveni, aby mohli přijmout dítě nejen zdravé, ale i děti nedonošené, děti od matek alkoholiček, děti týrané, děti, kterou jsou zanedbávané ve spoustě stránek, neboť takové děti potřebují neustálý dozor, zdravotnictví, pomoc psychologa atd.. Pěstounská péče může být dlouhodobá nebo na přechodnou dobu. V druhém případě se musí zájemce dostat do evidence osob vhodných k výkonu této péče a musí být kdykoliv připraven přijmout dítě do péče. Dítě může u přechodných pěstounů zůstat maximálně rok. I když zrovna o žádné dítě nepečují, pobírají měsíčně odměnu. Z přechodné pěstounské péče se dítě vrací zpět ke své rodině, může se však dostat do dlouhodobé pěstounské péče nebo například do adopce. Předpokladem pro zavedení pěstounské péče na přechodnou dobu do široké praxe, je především nastavení způsobu posuzování žadatelů a systém přípravy pěstounů, kdy je třeba se zaměřit na celou rodinu. Přijetím nového dítěte do rodiny mohou být ohroženy její dosavadní zvyky a rituály, a proto je důležité na tuto situaci důkladně připravit každého člena rodiny. Specifickou část přípravy by měla tvořit práce s dětmi, které v pěstounské rodině žijí. Nejsm si zcela jistá, že by tento typ

péče byl schopen v budoucnu plně suplovat roli ústavních zařízení, zvláště pak zařízení pro děti s výchovnými problémy, těžkým zdravotním postižením nebo děti traumatizované, kde je vyžadována vysoká odbornost poskytované péče. Pěstounská péče na přechodnou dobu se potýká s mnoha problémy. V současné době neexistuje dostatek sociálních služeb, které by podporovaly realizaci této pěstounské péče, tj. sociálně aktivizační služby, psychologická pomoc, tréninkové služby, odlehčovací služby atd. Rovněž se stále potýkáme s nedostatečnou kapacitou pracovníků OSPOD a za stávající vyčerpání pracovníků nebude možné plnit stanovené lhůty, a dohled nad výkonem pěstounské péče na přechodnou dobu bude pouze formální. Nejvíce diskutované téma, je navázání pevných vazeb mezi dítětem a pěstounem, které zkomplikují jeho návrat do původní rodiny nebo přechod do nové pěstounské rodiny. Rovněž plat pro pěstouny na přechodnou dobu čelí kritice. Především neziskové organizace a odborníci tuto praxi státu velmi kritizují. Podle nich bude vyšší finanční podpora pěstounů přitahovat pouze lidi, kteří si chtějí vydělat. Ministerstvo kritiku odmítá s tím, že pěstouni musejí nově projít přísnějším odborným výcvikem. Kde je tedy správné řešení? Těžko říct. Stát by rozhodně neměl šetřit na dětech. Finanční prostředky by měly být vynaloženy především na sanaci rodiny a profesionální nákladnou ústavní péči, která je v určitých případech jediným nejlepším řešením.

Ve své práci jsem se snažila popsat současný systém ústavní výchovy v České republice, jeho výhody i úskalí, zásadní změny, kterými prošel, i nastínit změny, které ho v budoucnu čekají. Velmi si cením práce všech lidí, kteří s dětmi v těchto zařízeních pracují, a věřím, že i ostatní jejich dobrou práci ocení. Myslím si, že směr, kterým se péče o ohrožené děti v současnosti ubírá, je dobrý a má všechny předpoklady na zavedení moderního systému péče o tyto děti.

I mně by se líbilo, kdyby nemusela existovat žádná ústavní zařízení, žádné kojenecké ústavy a dětské domovy. To by byl skoro ráj na zemi. Ale realisticky mohu konstatovat, že asi nikdy nebudou všechny rodiny fungovat tak, aby žádná z nich nepotřebovala pomoc.

11 SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

1. Právní předpisy a judikatura:

- ČESKO. Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších předpisů
- ČESKO. Usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky
- ČESKO. Zákon č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění, ve znění pozdějších předpisů
- ČESKO. Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů
- ČESKO. Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů
- ČESKO. Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů
- ČESKO. Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů
- ČESKO. Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), ve znění pozdějších předpisů
- ČESKO. Zákon č. 283/1993 Sb., o státním zastupitelství, ve znění pozdějších předpisů
- ČESKO. Zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, ve znění pozdějších předpisů
- ČESKO. Zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách, ve znění pozdějších předpisů
- ČESKO. Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů
- ČESKO. Zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících, ve znění pozdějších předpisů

- ČESKO. Vyhláška č. 438/2006 Sb., kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních
- ČESKO. Sdělení Federálního ministerstva zahraničních věcí č. 104/1991 Sb., o Úmluvě o právech dítěte
- Metodický pokyn Ministerstva zdravotnictví pro činnost kojeneckých ústavů a dětských domovů pro děti do 3 let věku. In: *Věstník Ministerstva zdravotnictví České republiky*. 2005, 9.
- Stanovisko Nejvyššího soudu České republiky ze dne 8. prosince 2010, Cpjn 202/2010

2. Odborná literatura

- BARVÍKOVÁ, J., PALONCYOVÁ, J. *Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc – umístování dětí, podmínky péče o děti, financování provozu*. 1. vydání. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2012. ISBN 978-80-7416-100-1.
- BRUTHANSOVÁ, D. a kol. *Zdravotně sociální služby v kojeneckých ústavech a dětských domovech pro děti do tří let věku*. Praha: VÚPSV, 2005.
- DAVID, R. *Práva dítěte*. 1. vydání. Olomouc: Nakladatelství Olomouc. ISBN 80-7182-076-8.
- DRÁPAL, L., BUREŠ, J. a kol. *Občanský soudní řád I, II. Komentář*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009. ISBN: 978-80-7400-107-9.
- GOTTESMAN, M. *Residential Child Care: an International Reader*. London: Whiting & Birch, 1991. ISBN 978-1871177162.
- HENDRYCH, D. *Právní slovník*. 3. podstatně rozš. vyd. Praha: C. H. Beck, 2009. ISBN 978-80-7400-059-1.
- HOLUB, M., NOVÁ, H., PTÁČEK, L. SLADKÁ HYKLOVÁ, J. *Zákon o rodině s komentářem, judikaturou a předpisy souvisejícími*. 9. vydání. Praha: Linde, 2011. ISBN 978-80-87212-96-7.
- HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z. *České rodinné právo*. 3. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2006. ISBN 80-210-3974-4.

- JANSKÝ, P., ZUKLÍNOVÁ, M. *Problémové dítě a náhradní výchovná péče ve školských zařízeních: instituty rodinného práva*. 1. vydání. Hradec Králové: Gaudeamus, 2004.
- MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ H., BALDOVÁ, L. *Individuální plánování služeb u ohrožených dětí a mládeže s důrazem na mladistvé odcházející z ústavní výchovy*. 1. vydání. Praha: Občanské sdružení Člověk hledá člověka, 2008. ISBN 978-80-254-2756-9.
- NEDUCHOVÁ, A. Náhradní výchova dětí – praktické zkušenosti kojeneckého ústavu. In: *Náhradní výchova dětí, možnosti a meze*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2008. ISBN 978-80-87146-05-7.
- NOVOTNÁ, V., BURDOVÁ, E. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Komentář*. 3. vydání. Praha: Linde, 2007. ISBN 978-80-86131-72-6.
- PRŮŠOVÁ, L. Poznámky k praktickému výkonu ústavní výchovy. In: *Pocita Sentě Radvanové k 80. narozeninám*. 1. vydání. Praha: ASPI – Wolters Kluwer, 2009. ISBN 978-80-7357-432-1.
- SLOMEK, Z. *Etopedie*. 1. vydání, Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2010. ISBN 978-80-86723-84-6.
- ŠKOVIERA, A. *Dilemata náhradní výchovy*. 1. vydání. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-318-5.
- VESELÁ, R., HRUŠÁKOVÁ, M. a kol. *Rodina a rodinné právo historie, současnost a perspektivy*. 2. vydání. Praha: Eurolex Bohemia, 2005. ISBN 80-86432-93-9.
- ZEMAN, P. *Praxe v oblasti rozhodování o nařízení ústavní výchovy a uložení ochranné výchovy*. 1. vydání. Praha: Vydavatelství KUFŘ, 2009. ISBN 978-80-7338-081-6.

3. Odborné časopisy:

- BOŤOVÁ, A. JANDOVÁ T. Současné možnosti péče o děti v dětských domovech: Zpráva o konferenci. In: *Náhradní rodinná péče a transformace systému péče o ohrožené děti v České republice: Aktuální otázky náhradní rodinné péče, VIII*.

celostátní seminář konaný ve dnech 1. a 2. 10. 2008. Brno: TRIADA poradenské centrum, o. s., 2008, s. 53 -59. ISBN 978-80-254-8745-7.

- BUBLEOVÁ, V. Historický vývoj péče o opuštěné děti. *Náhradní rodinná péče.* 2000, roč. 3. č. 1, s. 47. ISSN 1212-3765.
- ČERNÁ, E. Práva a povinnosti dětí umístěných v ústavní péči. *Právo a rodina.* 2008, č. 5, s. 19 až 22. ISSN 1212-866X.
- ČERNÁ, E. Práva a povinnosti dětí umístěných v ústavní péči (2.). *Právo a rodina.* 2008, č. 6, s. 17 až 20. ISSN 1212-866X.
- ELISCHER, D. Zbavování rodičovské odpovědnosti – posuny a nové pohledy ve světle současné domácí i zahraniční judikatury In: *Aktuální otázky péče o děti separované od rodičů: Sborník z X. celostátního semináře Brno, 29. 9. - 30. 9. 2010.* Brno: TRIADA - Poradenské centrum, o. s., 2010, s. 65-71. ISBN 978-80-254-8745-7.
- KRÁLÍČKOVÁ, Z. Vyživovací povinnost rodičů k dětem v náhradní péči. *Právní rozhledy.* 2005, roč. 13., č. 9, s. 305-309. ISSN 1210-6410.
- MATULÍK, Rostislav. Jedna teta místo čtyř. *Mladá fronta DNES.* 20.1.2012, s. 12.
- NOVOTNÁ, V. O sociálně-právní ochraně dětí. *Rodinné právo.* 1999, č. 10, str. 13. ISSN 1212-866X.
- ROTREKLOVÁ, Eva. Celostátní seminář Aktuální otázky podesáté In: *Aktuální otázky péče o děti separované od rodičů: Sborník z X. celostátního semináře Brno, 29. 9. - 30. 9. 2010.* Brno: TRIADA - Poradenské centrum, o. s., 2010, s. 63 – 65. ISBN 978-80-254-8745-7.
- VONDRA, V. Zlaté srdce Zdeňky Brožové pro reformu nebije. Edice *Otvíráme: Magazín nejen o českých dětech.* únor 2012, II., č. 1, s. 11 – 15.

4. Internetové zdroje

- Dům na půl cesty, Kralupy nad Vltavou [online]. Arcidiecézní charita Praha, 2014 [cit. 2014-04-11]. Dostupné z: <http://praha.charita.cz/sluzby/kralupy/dum-na-pul-cesty/>

- ČERNÁ, R. *Jak to vidí...: Proč se pěstouni zvládnou postarat o děti dosud umísťované do kojeneckých ústavů?* [online]. Čí je dítě.cz, 2011 [cit. 2014-04-04]. Dostupné z: <http://cijedite.cz/?nav=temata/jak-to-vidi/jak-to-vidi....html&comment=18>
- *Zákon o SPOD, díl druhý: Děti vyžadující okamžitou pomoc* [online]. Čí je dítě, 2011 [cit. 2014-01-10]. Dostupné z: <http://cijedite.cz/?nav=aktuality/ostatni/221-zakon-o-spod,-dil-druhy-.html>
- GOTTWALDOVÁ, M. *Dlouhodobá příprava dětí s nařízenou ústavní výchovou na vstup do samostatného života* [online]. Centrum J.J.Pestalozziho, o.p.s., 2006 [cit. 2014-04-11]. Dostupné z: http://otevridvere.cz/download/metodicka_prirucka.pdf
- Ministerstvo práce a sociálních věcí, odbor 21. *Sociálně-právní ochrana dětí – obecný úvod* [online]. OSPOD.cz, 2014. [cit. 2014-01-11]. Dostupné z: <http://ospod.cz/informace/obecne>
- Ministerstvo práce a sociálních věcí, odbor 21. *System sociálně-právní ochrany dětí* [online]. OSPOD.cz, 2014 [cit. 2014-01-11]. Dostupné z: <http://ospod.cz/informace/obecne/system-socialne-pravni-ochrany-deti-v-cr->
- Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. *Rejstřík škol a školských zařízení* [online]. MSMT.cz, 2014 [cit. 2014-03-28]. Dostupné z: <http://rejskol.msmt.cz>
- *Národní strategie ochrany práv dětí* [online]. APSS ČR.cz, 2012 [cit. 2014-03-22]. Dostupné z: <http://www.apsscr.cz/intranet/dokumenty/read.php?70,572>
- *Projekt náhradní rodinné péče. Novela zákona* [online]. Adopce.cz, 2010. [cit. 2014-04-04]. Dostupné z: <http://www.adopce.com/novela-zakona>
- *Stanovisko VR ČLK na ochranu dětí z kojeneckých ústavů a dětských domovů* [online]. Česká lékařská komora: Camera medica bohemica.cz, 2011 [cit. 2014-04-4]. Dostupné z: [http://www.lkcr.cz/aktuality-322.html?do\[loadData\]=1&itemKey=cz_99300](http://www.lkcr.cz/aktuality-322.html?do[loadData]=1&itemKey=cz_99300)
- ZMUDA, P. *Jak to vidí...: A zase ta transformace* [online]. Čí je dítě.cz, 2012 [cit. 2014-03-22]. Dostupné z: <http://cijedite.cz/?nav=temata/jak-to-vidi/jak-to-vidi....html&comment=17>

- *Zpráva ze systematických návštěv školských zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy*, str. 18. Dostupné z: <http://asociacenahradnivychovy.cz/word/vop/d01.pdf>

11 PŘÍLOHY

Příloha A: Hlavní zásady „Dobrého dětského domova“

Příloha B: Počet dětí umístěných v ústavní výchově v roce 2012

Příloha C: Počet dětí umístěných v náhradní rodinné péči v roce 2012

Příloha A: Hlavní zásady „Dobrého dětského domova“

Respektujeme osobnost dítěte

První zásada vychází z toho, že děti v dětském domově jsou plně nejistot, úzkostí a neklidu, žijí zkreslenou, nezpracovanou minulostí, neuvažují o budoucnosti – nemají sny, přání a touhy. Od vnějšího světa hodně očekávají, ale od sebe neočekávají nic, protože nevědí co. Nejbližší dospělí je zklamali, mnohdy opakovaně, dospělým tedy mnohdy nedůvěřují. Obvykle se při posuzování těchto dětí dopouštíme dvou základních chyb. Buď je litujeme, nebo na nich obtížně hledáme cokoliv pozitivního. Pro pocit bezpečného klimatu v domově je důležité, abychom děti brali jako plnohodnotné partnery, důvěřovali jim, ale zároveň znali svoje i jejich limity. Naše pokora vyvolává i jejich pokoru. Je potřeba vyloučit jakoukoliv agresi, ironii, sarkasmus a snižování či bagatelizování dětských problémů.

V této souvislosti je třeba zmínit i respektování soukromí dětí. Nikdo by neměl vstupovat do jejich pokojů bez zaklepaní, děti je vždy nutné oslovovat křestními jmény (nejlépe zdvojnásobě) a stejně tak by děti měly oslovovat všechny pracovníky domova včetně ředitelky. Není tedy třeba hrát si na náhradní rodinu. Vychovatelé i všichni ostatní pracovníci jsou ti, co o děti pečují, protože jejich rodina to neumí či nechce.

Respektujeme historii dítěte

Druhá zásada vychází z faktu, že i když život dítěte do odchodu z rodiny nebyl ideální, dokonce mohl být ohrožující, nelze ho z jeho dalšího života vyloučit. Přesto se stává, že se dětem utajují sourozenci, nehovoří se o rodičích, a když, tak pouze negativně. Může pak dojít k idealizování rodiče či situace a to dítěti nejenže nepomůže, ale i uškodí. Je nutné naopak všechny tyto skutečnosti formou vzpomínek aktivizovat a uvádět do reálných souvislostí. K tomu pomáhají rodinné fotografie, osobní věci dětí, spolupráce s rodiči a spolupráce s pracovníky orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Bez historie nemůže být budoucnost.

Respektujeme odlišnosti a nedostatky dítěte

Základem naplnění této myšlenky je hluboká znalost dítěte, která vychází z přesné diagnostiky a individuálního přístupu. Z toho je patrné, že práce s odborníky je nutná. Pokud pracujeme s dětmi, které jsou jiné – ať už se jedná o tempo jejich vývoje, zážitky, kterými byly nucené projít, nebo o současnost, se kterou se musejí vyrovnávat – musí být i pracovníci dětských domovů pod supervizí, a čelit tak svým nereálným očekáváním.

Aktivní trávení volného času

V minulosti bylo naprosto běžné, že všechny volnočasové aktivity byly dětem organizovány v dětských domovech, dokonce byl domov podle množství těchto aktivit hodnocen. Dodnes organizují různé státní i nestátní organizace kulturní, sportovní i společenské akce pouze pro dětské domovy. Je potřeba, aby děti navštěvovaly kroužky, lidové školy umění, sportovní kluby atd., ale vždy mimo dětský domov. Je nutné jim neorganizovat všechnen čas – učit je být samy se sebou, „umět se nudit“, aniž by to vyvolávalo jejich agresivitu.

Zapojení dětí do péče o svoje věci a o domácnost

V první řadě to musejí být opravdu věci dětí a nikoliv tzv. „erár, který je fasován“. Jen tak je možné docílit toho, že děti si začnou svých věcí vážit. Individuální přístup k dětem se projevuje i v individuálním oblečení. Děti si své oblečení i školní pomůcky vybírají i kupují samy (samozřejmě úměrně věku a schopnostem), zohledněny jsou pouze finance a nestává se, že by po obdržení větší finanční částky opustily domov a peníze nevyúčtovaly. Děti si za metodického dohledu vychovatelů uklízejí samy. Rovněž mají volný přístup do kuchyně. Větší děti si své oblečení perou samy. Kdykoliv si mohou do domova pozvat své kamarády a dělají to hlavně proto, že se za svůj domov nestydí.

Intenzivní práce s rodinou

Intenzivní práce s rodinou je nezbytností. Nepochopí-li každý, kdo na péči o ohrožené děti participuje, že rodiče zůstávají rodiči, i když svou roli nejsou schopni plnit, nikomu ze zúčastněných nepomůže. Pomoc dětem je přímo úměrná pomoci jejich rodičům. Je třeba reflektovat skutečnost, že cílem není vracet děti zpět do rodin za každou cenu, ale pomoci jim i jejich rodině překonat nelehké období. Vracet děti zpět do rodin, se kterými nebylo dostatečně pracováno, je velký předpoklad opakování celé situace znovu a pro dítě obrovské riziko.

Vzdělání

Nutnost dokončit přípravu na povolání je stěžejní. Je třeba dlouhodobě a velmi intenzivně, všemi dostupnými prostředky vysvětlovat dětem, jak důležitá je volba povolání a dosažení nejvyššího možného vzdělání. Heslo „Mám-li vzdělání, mám práci, mohu si pořídit byt, mohu založit rodinu“ patří k těm, které děti slychávají nejčastěji. Pokud jsou děti z dětských domovů připravené na život, nejsou třeba další systémová řešení – azylové domy, domy na půl cesty atd.

Reálná očekávání

Nejsou žádné vděčné děti, děti není třeba zachraňovat. Je nutné, aby všichni účastníci práce s ohroženými dětmi reálně zvážili své možnosti, možnosti dítěte i jeho rodiny.

Příloha B: Počet dětí umístěných v ústavní výchově v roce 2012

Tabulka č. 1:

*Činnost kojeneckých ústavů a dětských domovů pro děti do tří let
(v roce 2012)*

Počet dětí přijatých během roku				Z celkového počtu přijatých dětí		
Celkem	v tom			Se speciálními potřebami	romských	týraných
	ze zdravotních důvodů	ze sociálně-zdravotních důvodů	ze sociálních důvodů			
1 932	881	345	706	720	446	66

Zdroj: ÚZIS ČR, Aktuální informace č. 25/2013

Tabulka č. 2:

*Zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy ve školním roce 2012/2013
(v resortu Ministerstva školství, sportu a tělovýchovy)*

Zařízení	Počet zařízení	Počet dětí a mládeže					
		Celkem	umístění na základě				dobrovolně prodlouženého pobytu
			soudního rozhodnutí s výchovou		předběžného opatření	žádosti rodičů	
		ústavní	ochrannou				
celkem	220	6 941	5 526	131	710	39	530
dětský domov	147	4 442	3 706	1	272	5	458
dětský domov se školou	30	713	602	28	76	0	7
výchovný ústav	29	1 269	1 026	92	98	0	48
diagnostický ústav	14	517	192	10	264	34	17

Zdroj: Český statistický úřad

Příloha C: Počet dětí umístěných v náhradní rodinné péči v roce 2012

Tabulka č. 3:

Počet dětí v náhradní rodinné péči (pěstounská péče, osobní péče poručníka a výchova jiné fyzické osoby než rodiče) v roce 2012

Počet dětí žijících v pěstounské a poručenské péči	Počet dětí žijících v pěstounské a poručenské péči			Počet dětí svěřených do výchovy jiné fyzické osobě	Počet osob, které mají svěřeno alespoň jedno dítě do pěstounské péče		
	z toho				z toho		
	v pěstounské péči	v pěstounské péči na přechod. dobu	v osobní péči poručníka		Pra-rodíče	jiný příbuz.	cizí
10 203	7 460	3	2 740	4 773	4 722	1 511	3 083

Zdroj: MPSV